

Н. А. Сайкоўская, В. К. Страпко

Беларуская мова

1 клас

Сшытак заданняў

Метадычныя рэкамендацыі для настаўнікаў

ПРАДМОВА

Сучасны этап у школьным навучанні, арыентаваны на асобу вучня, выхаванне ў яго здольнасці да самаразвіцця і станаўлення як асобы сацыяльна адаптаванай, падрыхтаванай да бесперапыннай адукацыі ва ўмовах інфармацыйнага грамадства, выяўляе і новыя патрабаванні да вывучэння дысцыплін моўнага цыкла. Гэта датычыцца перш за ўсё задачы фарміравання ў школьнікаў моўных і маўленчых кампетэнцый, якія забяспечваюць адэкватныя моўныя паводзіны ўдзельнікаў соцыума, іх паспяховасць у розных відах дзейнасці. Такі падыход прадугледжвае пабудову курса мовы як камунікатыўнага, арыентаванага на ўсвядомленае выкарыстанне ведаў аб мове для ўдасканалення ўсіх відаў маўленчай дзейнасці, паспяховых моўных зносін. Важна адзначыць, што гаворка не ідзе аб перагледзе сістэмна-апісальнай лініі ў пабудове моўных курсаў. Наадварот, роля ведаў аб мове ўзрастае, мяняецца толькі разуменне іх якасці: яны павінны стаць аперацыйнымі, гэта значыць гатовымі да прымянення ў розных сітуацыях моўных зносін для задавальнення разнастайных камунікатыўных задач іх удзельнікаў.

У гэтай сувязі неабходна ўдакладніць падыходы да пабудовы практычных моўных курсаў, традыцыйна арыентаваных не столькі на сістэмныя веды аб вывучаемай мове, колькі на фарміраванне і выпрацоўку камунікатыўных уменняў і навыкаў. У той жа час засваенне няроднай мовы, хоць і блізкароднаснай, значна аптымізуецца, калі ў практычнай дзейнасці выкарыстоўваюцца паняцці і ўяўленні пра будову мовы, яе асаблівасці ў параўнанні з роднай і г. д. Гэта справядліва і ў дачыненні да задач навучання беларускай мове ў школах з рускай мовай навучання.

Аўтары імкнуліся зрабіць практычнае авалоданне мовай асэнсаваным, адпаведным духу і сутнасці развіцця вучняў. Дзеці авалодваюць усімі неабходнымі кампетэнцыямі, у тым ліку моўнымі, на аснове сапраўдных тэарэтычных ведаў аб мове. Задача прапанаванага курса — выкарыстоўваць гэты патэнцыял на ўроках другой, беларускай мовы, забяспечыўшы паспяховае авалоданне ёю.

Аўтары зыходзілі з таго, што паралельны зварот да дзвюх блізкароднасных моў павінен стаць карысным і патрэбным як для адной (другой, беларускай), так і для другой (першай, рускай) мовы. Сутнасць такога падыходу ў тым, што здабытыя на ўроках рускай мовы веды павінны пераносіцца ў беларускую мову, паглыбляючы паняцці пра адкрытыя моўныя з’явы, а выведзеныя спосабы дзейнасці могуць паспяхова выпрацоўвацца на матэрыяле роднаснай мовы.

Прапанаваны ход прымальны для агульных у блізкароднасных мовах з’яў, у той жа час ён прадугледжвае распазнанне асаблівасцей беларускай мовы, якія адрозніваюць яе ад рускай. Менавіта гэта складае асобы каларыт вывучаемай мовы, яе непаўторную своеасаблівасць. Вось чаму так важна, звяртаючы ўвагу на агульнае ў лексіцы, фанетыцы, арфаэпіі, граматыцы абедзвюх моў, акцэнтаваць увагу на адметнасцях — як абсалютных, так і асобных, частковых. Так, напрыклад, для аднаго і таго ж у мовах могуць выкарыстоўвацца зусім розныя словы. Разам з тым у іх (мовах) ёсць словы толькі блізкія па гучанні, паколькі яно адпавядае асаблівасцям маўлення кожнай з моў. Як паказвае вопыт, менавіта такія з’явы і выклікаюць пэўныя цяжкасці пры засваенні.

Прапанаваны ў дапаможніку для 1 класа спосаб навучання беларускай мове рэалізуе падыход фарміравання практычных моўных дзеянняў на аснове свядомага авалодання ведамі аб асаблівасцях вывучаемай мовы, якія адбываюцца як бы ў люстэрку рускай мовы. Дзве лініі — камунікатыўная і сістэмна-апісальная — арганічна звязаны адна з другой.

Апора на веды, атрыманыя на ўроках рускай мовы, абумовіла адыход ад пабудовы курса беларускай мовы ў 1 класе як выключна вуснага. Як толькі першакласнікі навучыліся пісаць дастатковую колькасць літар, якія абазначаюць галосныя і зычныя гукі, пачалі выпрацоўваць каліграфічныя навыкі, ствараюцца перадумовы для таго, каб заўважыць графічную своеасаблівасць беларускай мовы, пазнаёміцца з літарамі беларускага алфавіта, якія адрозніваюцца ад рускага. Вучань павінен сутыкнуцца з неадпаведнасцямі асобных літар, якія ў роднасных мовах абазначаюць адзін і той жа гук (напрыклад, літары *и, і*). Яшчэ большай увагі патрабуюць літары, якія абазначаюць тыпова беларускія гукі, якіх няма ў рускай мове (напрыклад, літара *ў*, спалучэнне *дж і дз*). Як бачым, графічная праца абапіраецца пры такім падыходзе на ўменне праводзіць гукавы аналіз не толькі праз уменне слухаць, але і чуць слова, якое гучыць. Названыя спалучэнні літар асэнсоўваюцца як графічныя абазначэнні асобных гукаў беларускай мовы. Дзякуючы ведам і ўменням, сфарміраваным на ўроках навучання грамаце ў перыяд гукавога аналізу слова, першакласнікі заўважаюць асаблівасці вымаўлення гукаў беларускай мовы (напрыклад, цвёрдага вымаўлення гука [ч] і спалучэння літар [шч]). Вучні супастаўляюць спалучэнне [шч] з гукам [шч'] у рускай мове і суадносяць графічныя сродкі блізкароднасных моў: літара *ш* у рускай мове і спалучэнне літар *шч* — у беларускай.

Назіранні над асаблівасцямі гукавога ладу беларускай мовы абапіраюцца, такім чынам, на ўяўленні пра фанетыку рускай мовы і разглядаюцца ў яе святле, але сувязь у вывучэнні гэтых дзвюх моў не абмяжоўваецца гэтым. Засваенне фанетыкі беларускай мовы дазваляе выпрацаваць навыкі гукавога аналізу і паглыбіць уяўленні вучняў пра гукавы лад мовы. Карыснымі ў гэтых адносінах з'яўляюцца назіранні над парнасцю па цвёрдасці-мяккасці, звонкасці-глухасці зычных гукаў у беларускай мове: веды вучняў узбагачаюцца ў працэсе выяўлення такіх нетыповых для рускай мовы гукаў, як гукі [т] і [ц'], [дж] і [ч], [д] і [дз'].

Камунікатыўная лінія забяспечваецца арганізацыйнай работай па фарміраванні такіх маўленчых дзеянняў, як слуханне і гаварэнне, чытанне і пісьмо. Вялікая ўвага надаецца выпрацоўцы арфаэпічных норм беларускага маўлення, узбагачэнню слоўнікавага запasu вучняў, выпрацоўцы навыкаў каліграфічнага пісьма.

Значнай дапамогай у арфаэпічнай працы з'яўляецца ўменне дзяцей фіксаваць слова, якое гучыць, у графічнай гукавой мадэлі і аднаўляць гукавы склад слова, зададзены такой мадэллю, «чытаць» яе. Так, напрыклад, падобны вопыт аказваецца бяспэчным пры размежаванні рускага гука [шч'] і гукаспалучэння [шч]. Менавіта графічная мадэль дазваляе заўважыць значнае разыходжанне: у рускай мове гэта адзін гук, а ў беларускай — два. Мадэль жа наглядна дэманструе сэнсаадрознівальную ролю гукаў: яе дэфармацыя, змяненне хоць аднаго гука або іх перастаноўка ці чытанне ў адваротным парадку вядзе да ўтварэння слова з іншым значэннем.

У практычнай рабоце значнае месца займае слуханне, мэта якога — зразумець сэнс пачутага, злучыўшы новыя для ўспрымання на слых гукавыя комплексы з ужо вядомымі значэннямі, выявіць маўленчыя асаблівасці, для таго каб узнаўляць усё гэта ва ўласнай мове. Адзін з найбольш ужывальных і метадычна мэтазгодных прыёмаў — гукаперайманне пры паўтарэнні, гукааднаўленні. Такія заданні фармулююцца так: «Слухай і паўтарай». Узорам для вучня ў такім выпадку з'яўляецца маўленне настаўніка.

У працэсе гаварэння вучня ўцягваюць у такія віды работы, як удзел у дыдактычных гульнях, завучванне невялікіх вершаў, прыказак, прымавак, пацешак і г. д. Першыя крокі дзеці робяць у пабудове рэплік дыялога, вучацца называць сябе па-беларуску, прамаўляць неабходныя пры знаёмстве словы. Зразумела, што паўнаважасны

працэс гаварэння, вольнага і нязмушанага, забяспечваецца шэрагам фактараў, і найперш адпаведным слоўнікавым запасам вучняў. Гэтым вызначаецца ўвага да лексічнай працы, якой характарызуецца прапанаваны курс. Асобую задачу пры гэтым склала выяўленне кола размоўных тэм, якія прадугледжваюць авалодванне пэўнымі тэматычнымі групамі слоў і засваенне ўзораў маўленчых паводзін у адпаведных сітуацыях моўных зносін. Засваенню кожнай з тэм у курсе адводзіцца асобны ўрок, які прадугледжвае выкарыстанне і іншых магчымасцей у зносінах настаўніка з вучнямі як на ўроку, так і ў пазаўрочны час для ўдасканалення маўленчых уменняў і ўзбагачэння іх слоўніка.

Прапанаваныя 32 тэмы (у тым ліку 2 дадатковыя) былі падобраны з улікам узроставых асаблівасцей малодшых школьнікаў, іх сацыяльнага вопыту, задач маральнага выхавання і агульнай культуры.

Разам з маўленнем важнае месца ў курсе адведзена фарміраванню першапачатковых навыкаў чытання. Пры знаёмстве з літарамі беларускага алфавіта вучні авалодваюць першапачатковымі навыкамі чытання па-беларуску. Спачатку гэта асобныя склады, затым простыя словы, словазлучэнні, пазней, па меры фарміравання навыкаў, — кароткія сказы і ў асобных выпадках невялікія вучэбна-спрошчаныя тэксты. Калі вучні робяць першыя крокі чытання па-беларуску, яны абапіраюцца на ўменні, атрыманыя пры навучанні грамаце на ўроках рускай мовы. Прапанаваны курс беларускай мовы з'яўляецца пераважна вусным.

Выключэннем з'яўляюцца асобныя графічныя ўменні, якімі першакласнікі авалодваюць пры знаёмстве з беларускім алфавітам. Гэтыя ўменні выпрацоўваюцца пры напісанні асобных беларускіх слоў і невялікіх сказаў. У той жа час дыдактычны дапаможнік пабудаваны так, каб пераважна вусныя зносіны, якія не прадугледжваюць матарнай актыўнасці і практычных дзеянняў, не пазбавілі працэс навучання дзейнаснай асновы. Таму аўтары прадугледзелі ўцягненне вучняў у такія віды дзейнасці, як маляванне, расфарбоўка, стварэнне ліній і фігур, пабудова графічных мадэлей, выкладванне фішак і інш. Такія дзеянні ўключаны ў вучэбную працу як неабходныя яе звёны.

Выразнай у прапанаваным курсе з'яўляецца лінгвакультурная лінія. Для работы выбіраюцца тэксты, у якіх знайшла адлюстраванне нацыянальна-культурная адметнасць беларускага народа: малыя фальклорныя формы, вершы і проза беларускіх паэтаў і пісьменнікаў, у якіх выяўляецца любоў да Радзімы, да людзей, да мовы і г. д. Яны разумна спалучаюцца з творамі рускай і сусветнай класічнай літаратуры для дзяцей.

Пазначаныя асаблівасці пабудовы курса беларускай мовы як другой абумовілі спецыфічныя формы падачы вучэбнага матэрыялу ў дыдактычным дапаможніку для 1 класа.

АСАБЛІВАСЦІ СШЫТКА ЗАДАННЯЎ

Сшытак заданняў прызначаны для сумеснай вучэбнай дзейнасці вучняў пад кіраўніцтвам настаўніка на ўроку. Ён таксама не выключае магчымасці яго выкарыстання ў пазаўрочны час (напрыклад, у групах падоўжанага дня пад кіраўніцтвам дарослага). Зразумелы дапаможнік і для бацькоў, якія могуць таксама ўдзельнічаць у такой працы. Карысным гэты матэрыял будзе для выхавальнікаў дашкольных устаноў, якія ажыццяўляюць працу па азнаямленні дзяцей з роднай мовай (вывучаюць родную мову з дзецьмі дашкольнага ўзросту).

У адпаведнасці з вучэбнай праграмай па беларускай мове і з улікам мэт, якія плануе вырашыць настаўнік, падрыхтаванасці класа сшытак можа выкарыстоўвацца ў класах з рускай і беларускай мовамі навучання. Асобныя тэмы могуць вывучацца нават у 2 класе (напрыклад, тэмы «Звонкія і глухія зычныя гукі», «Словы-памочнікі», «Апостраф» і інш.).

Вучэбны матэрыял у сшытку пададзены асобнымі тэмамі, якія з'яўляюцца адначасова і тэмамі ўрокаў. Ён прэзентаваны ў выглядзе заданняў для вучня і так ці інакш арганізаваны вакол вынесенай у загалолак тэмы.

Заданні ў сшытку падабраны такім чынам, што адпавядаюць задачам фарміравання кожнага з відаў маўленчай дзейнасці і рэалізацыі сістэмна-апісальнай лініі ў навучанні.

У пастаноўцы і вырашэнні пошукавых і канкрэтна-практычных задач важную ролю адыгрываюць прынятыя ў сшытку абазначэнні-сігналы тых ці іншых вучэбных дзеянняў. Так, узнікшая задача звязваецца са з'яўленнем на старонках сшытка такога персанажа, як Янка-Запытанка, а неабходныя для яе рашэння звесткі ўводзяцца праз другі персанаж — Дзеда-Усяведа. Гэтыя скразныя персанажы забяспечваюць вучню погляд з боку, ці, як адзначаюць псіхолагі, «рэфлексіўную пазіцыю», якая дапамагае выяўляць тыя цяжкасці, што ўзнікаюць пры вырашэнні задач, праблемныя пытанні, магчымыя рашэнні, а таксама кантраляваць вынік выканання задання, карэкціраваць свае дзеянні праз карэкцыю дзеянняў іншага.

Прыняты ў курсе прыём супастаўлення суадносных з'яў у рускай і беларускай мовах знайшоў адлюстраванне і ў выкарыстанні такіх лагатыпаў, як выявы васілька і рамонка: першы сігналізуе аб працы з беларускай мовай, другі — з рускай.

Практычна кожная старонка сшытка, адведзеная пэўнаму ўроку, змяшчае заданне з выкарыстаннем графічных выяў (мадэлей і схем). Асобныя месцы на старонках сшытка адведзены пад малюнкі вучняў або змяшчаюць малюнкі для расфарбоўкі. Матэрыял, пададзены пункцірам, прадугледжвае рашэнне той ці іншай задачы, калі вынік вучань пацвярджае, праводзячы па пункціры суцэльную лінію (напрыклад, злучаючы патрэбнае).

Дапаможнік адрасаваны шасцігодкам, таму дастатковае месца ў ім адведзена гульні. Цікавыя для дзяцей гэтага ўзросту і малюнкі сшытка, прычым не толькі ілюстрацыйнага характару: яны закліканы дапамагчы дзіцяці ў яго вучэбнай працы.

Тэксты, прадугледжаныя для навучальнай работы, слухання, чытання і часам для пісьма, цікавыя дзецям і маюць выхаваўчае значэнне. Аўтары імкнуліся задаць добразычлівы і зацікаўлены тон зносін з вучнем, які б ствараў асобы педагогічны стыль сшытка.

Прыкладнае тэматычнае планаванне вуснага курса «Падарожжа ў краіну роднай мовы» (30 гадзін)

№ урока	Тэма ўрока	Колькасць гадзін
1	<i>Давайце пазнаёмімся</i>	1
2	<i>Беларусь — мая Радзіма</i> Прадмет і слова	1
3	<i>Родная мова</i> Словы-назвы	1
4	<i>Дзіцячыя гульні</i> Словы-памочнікі	1
5	<i>Школа</i> Гукавы аналіз слова	1
6	<i>Садавіна і агародніна</i> Гукавы аналіз слова	1
7	<i>Восень</i> Склад. Галосныя і зычныя гукі. Націск	1
8	<i>Сям'я</i> Цвёрдыя і мяккія зычныя	1
9	<i>Наш дом</i> Гукавы аналіз слоў. Сэнсаадрознівальная роля гукаў	1
10	<i>Прафесіі. Кім быць?</i> Гука-літарны запіс слоў	1
11	<i>Часткі цела</i> Гука-літарны запіс слоў	1
12	<i>Посуд. Ежа. Паводзіны за сталом</i> Зацвярдзелыя зычныя гукі	1
13	<i>Імёны</i> Літара І, і. Яе работа ў слове	1
14	<i>Жывёлы і птушкі</i> Літара ў	1
15	<i>Новы год</i> Гук [ў]. Літара ў	1
16	<i>Зіма</i> Выпрацоўка маўленчых і чытацкіх уменняў	1
17	<i>Час</i> Звонкія і глухія зычныя гукі	1
18	<i>Кватэра. Мэбля</i> Работа галосных літар	1
19	<i>Сябры і таварышы</i> Літара ь. Яе работа ў слове	1

№ урока	Тэма ўрока	Колькасць гадзін
20	<i>Горад</i> Літары <i>ж, ш</i>	1
21—22	<i>Вясна</i> Гук [дз’]. Спалучэнне літар <i>дз</i> . Чаргаванне гукаў [д] — [дз’]	2
23—24	<i>Мая любая мамачка</i> Няпарны цвёрды гук [ц]. Чаргаванне гукаў [т] — [ц’]	2
25	<i>На рыбалцы</i> Спалучэнне літар <i>шч</i>	1
26	<i>Адзенне</i> Гук [дж]. Спалучэнне літар <i>дж</i> . Чаргаванне гукаў [дж] — [ч]	1
27	<i>Я і маё здароўе</i> Звонкія і глухія зычныя. Літары <i>г, х</i>	1
28	<i>Хвілінкі-весеялінкі</i> Апостраф	1
29	<i>Алфавіт</i>	1
30	<i>Лета</i> Чытаем і размаўляем па-беларуску	1
Дадатковыя тэмы		
31	<i>Фізкультура і спорт</i> Чытаем і размаўляем па-беларуску	1
32	<i>Канікулы</i> Чытаем і размаўляем па-беларуску	1

Урок 1. Давайце пазнаёмімся

Задачы:

- 1) знаёмства з дапаможнікам па беларускай мове;
- 2) назапашванне вучнямі беларускай лексікі;
- 3) навучанне дзяцей дыялагічнай мове;
- 4) увядзенне асноўных арганізацыйных форм работы з дапаможнікам.

Пры правядзенні першага ўрока вельмі важна перадаць асабістыя адносіны настаўніка да роднай мовы, выкарыстоўваючы розныя моўныя сродкі: інтанацыйнае афармленне, тэмп, гучнасць, танальнасць, мелодыку.

1. Урок пачынаецца з прывітання на беларускай мове.

Н.: Добры дзень, мае маленькія сябры! Я павіталася з вамі па-руску? А на якой мове гучала прывітанне? А ці разумееце вы беларускую мову? Цікава было б пазнаць яе? Тады я запрашаю вас у дзіўную краіну беларускай мовы. І не толькі я адна.

Дзецям прапануецца самастойна пагартаць дапаможнік і адгарнуць яго на старонцы, на якой змешчаны першы ўрок. Настаўнік чытае прывітанне дапаможніка да вучняў.

Н.: Вы здагадаліся, хто гэта? Куды нас запрашае дапаможнік?

2. У заданні прапануецца знаёмства з персанажамі — Янкам-Запытанкам і Дзедам-Усяведам, якія будуць вандраваць разам з дзецьмі па краіне роднай мовы. Дадзеныя вобразы настаўнік можа выкарыстоўваць як батлеечную ляльку або малюнкі, якія будуць суправаджаць працэс навучання. Вядзецца работа над правільным вымаўленнем імён герояў.

Н.: Як вы думаеце, чаму іх так завуць?

Пасля выказванняў дзяцей настаўнік прапануе паслухаць верш В. Іпатавай «Янка-Запытанка».

Ледзь паснедаўшы, ад ранку
Да начы без перастанку
Задае пытанні Янка,
Па мянушцы Запытанка:
— Мама, а чаму, скажы,
Цеста ходзіць у дзяжы?
А чаму ў каровы рогі?
А куды вядуць дарогі?
Ах ты, Янка,
Янка-Запытанка!

Н.: Чаму Янку завуць Янка-Запытанка?

Праводзіцца тлумачэнне слоў *паснедаўшы, ранак, да начы, без перастанку, дзяжа, мянушка*.

Н.: Якія пытанні задае Янка-Запытанка? Што цікавіць хлопчыка?

3. У заданні дзеці малююць свой партрэт і спрабуюць вымавіць сваё імя па-беларуску. Пры адчуванні цяжкасцей дзеці просяць дапамогі ў настаўніка. Настаўнік выслухоўвае ўсіх вучняў, пры неабходнасці папраўляе дзяцей, затым прапануе напісаць імя (напісаць імя можа дапамагчы сам настаўнік або бацькі).

4. Паміж героямі задання адбываецца дыялог. Настаўнік паказвае варыянт гэтай размовы і прапануе правесці яе паміж сабою.

Рэфлексія

Н.: Аб чым вам захацацца расказаць бацькам ці сябрам пасля ўрока беларускай мовы? Пра што вы даведаліся сёння на ўроку?

Урок 2. Беларусь — мая Радзіма

Прадмет і слова

Задачы:

- 1) назапашванне вучнямі беларускай лексікі;
- 2) выпрацоўка ўмення супастаўляць і адрозніваць словы ў рускай і беларускай мовах, асэнсавана карыстацца лексікай абедзвюх моў;
- 3) фарміраванне ўяўленняў аб Радзіме і выпрацоўка станоўчых эмацыянальных адносін да яе;
- 4) выпрацоўка арфаэпічных норм беларускай мовы.

1. Настаўнік прапануе вучням паслухаць верш М. Пазнякова «Малюнак» і падказаць яму апошнія слова. (Калі дзеці не могуць вымавіць адразу слова *Радзіма* па-беларуску, настаўнік ім дапамагае.)

Верш чытаецца на памяць.

Я намалюю хату, сад,
І жаўрука, што звоніць у бомы,
І ліпы, што паўсталі ў рад,
У агародчыку півоні.
Сцяжынку, рэчку між кустоў,
Валун агромністы... Магчыма,
Камусьці гэта і нішто,
А мне навек — мая ... (радзіма).

Для разумення вучнямі лексічнага значэння слоў настаўніку неабходна падабраць малюнкi: хата, сад, жаўрук, бомы, ліпа, півоня, сцяжынка, рэчка, валун. Яны дэманструюцца падчас чытання верша і застаюцца на дошцы. Тлумачыцца выраз *звоніць у бомы*.

Н.: Што маляваў аўтар, калі ўспамінаў Радзіму? (Звяртаецца да малюнкаў.) А што б намалювалі вы, калі пачулі гэта слова? Ці ведаеце вы, як завецца наша Радзіма? Якая сталіца нашай Радзімы? (Выслухоўвае дзяцей.) Паслухайце, што гаворыць вам Дзед-Усявед, і праверце свае веды.

Настаўнік чытае тэкст задання. Потым ён прапануе дзецям разгледзець на малюнку абрысы тэрыторыі Беларусі.

Н.: Якім словам завецца наша Радзіма? (Беларусь.)

Настаўнік паказвае на дошцы мадэль слова ()

Н.: Што вы абазначалі такім значком на ўроках навучання грамаце? (Слова.)

Вучні падбіраюць словы да мадэлей (*Беларусь, Айчына, Радзіма; сталіца, Мінск*) і чытаюць іх (прачытаць словы па мадэлі — гэта значыць абвесці алоўкам па пункцірнай лініі і вымавіць яго).

Н.: З якім прадметам вы параўналі б карту Беларусі? (Яна нагадвае кляновы лісток, незвычайнае воблачка або магутнага волата — зубра. Магчыма, у дзяцей з'явіцца свае варыянты.) Намалюйце гэты прадмет у рамцы. Прадмет, які намалювалі, назавіце па-беларуску і параўнайце з гучаннем гэтага слова па-руску.

Настаўнік вымаўляе сказ па-руску: «Беларусь — наша Родина». Потым прапануе дзецям абазначыць кожнае слова мадэллю.

Атрыманы сказ прачытваецца па-руску (вучні вядуць пальчыкам або ўказкай па словах і прагаворваюць кожнае слова).

Н.: А як бы вы казалі гэта па-беларуску?

У групах дзеці шукаюць варыянты адказу. Варыянты выслухоўваюцца. Настаўнік прапануе правільны адказ: «Беларусь — наша Радзіма». Арганізуецца дзейнасць па параўнанні гучання кожнага слова ў дзвюх мовах. Вынікі назіранняў фіксуюцца на дошцы ў наступнай мадэлі:

<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
=	=	≠
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Н.: Ці ўсе словы гучаць аднолькава ў дзвюх мовах? (Пры неабходнасці можна прачытаць яшчэ раз кожны сказ па мадэлі.) Ёсць падобныя ў гучанні? Якія? А зусім розныя? Якія?

Калектыўна робіцца вывад: у рускай і беларускай мовах ёсць словы, якія гучаць аднолькава, і ёсць словы, якія гучаць па-рознаму (напрыклад, *родина* — *радзіма*).

Потым дзеці абводзяць алоўкам мяжу Беларусі.

Настаўнік чытае астатнія пытанні (заданні) і прапануе дзецям адказаць на іх (выканаць іх).

2. Дзецям прапануецца паўтарыць за настаўнікам прыказку і паразважаць, чаму так гавораць. Пры наяўнасці часу можна яшчэ раз звярнуць увагу на супадзенні і адрозненні ў дзвюх мовах.

3. Дзеці павінны назваць словы па-руску і па-беларуску. Аб гэтым сведчаць умоўныя значкі рамонка і васілька (рамонак — называй па-руску, васілёк — называй па-беларуску). Вучні чытаюць словы па мадэлях: *деревья* — *дрэвы*; *василёк* — *васілёк*, *валожка*; *тропинка* — *сцяжынка*; *дом* — *хата*; *ромашка* — *рамонак*; *река* — *рака*.

Рэфлексія

Н.: Якое слова ці словы спадабаліся вам больш за ўсё? Як яны гучаць у дзвюх мовах? У які момант вам было найбольш цікава на ўроку? А што было цяжкім?

Урок 3. Родная мова

Словы-назвы

Задачы:

- 1) назапашванне вучнямі беларускай лексікі;
- 2) выпрацоўка арфаэпічных норм беларускай мовы;
- 3) фарміраванне ўяўлення аб мове, выпрацоўка станоўчай матывацыі на яе вывучэнне.

1. Урок можна пачаць, прапанаваўшы дзецям паслухаць адну гісторыю — паданне паводле твора А. Вольскага.

Даўно гэта было... Людзі аднаго краю палічылі, што мова іх бацькоў і дзядоў не прыгожая.

— І чаму, — абураліся адны, — у нас гук [р] толькі цвёрды, а ў суседзяў ёсць і мяккі?

— Так, так, — згаджаліся другія, — у суседзяў гук [г] вельмі гучны.

Што ж рабіць? Думалі, думалі і надумалі ўзяць мову суседзяў. Многія словы аднолькава ў мовах гучалі. Такія важныя і патрэбныя, як, напрыклад, «хлеб», «соль», «мір», «дом», «поле», «лес»... Вырашылі і ўзялі.

Настаўнік перарывае свой расказ і задае вучням пытанне: «Як вы думаеце, ці правільна зрабілі людзі?». (Настаўнік звяртае ўвагу толькі на такія разважанні дзяцей, якія ўтрымліваюць адмаўленне.)

Потым настаўнік працягвае расказ.

Многія людзі перасталі разумець адзін аднаго. Зноў задумаліся яны. Што рабіць? Пайшлі да самага старога і разумнага чалавека. Спыталіся. А той чалавек і кажа:

— Кожны народ сваю мову мае. Кожнаму народу яна — родная. Адно магу вам параіць: шануйце мову родную і суседскую паважайце.

Паслухаліся людзі самага старога ды самага разумнага чалавека. А потым і ўпэўніліся, што іх родная мова самая прыгожая і мілагучная.

Пасля невялікай паўзы настаўнік зноў працягвае расказ.

Першую кніжку на гэтай мове надрукаваў вядомы чалавек у краіне, якога звалі Францыск Скарына. (Паказвае партрэт.) Зараз кнігу Скарыны можна знайсці толькі ў самай галоўнай бібліятэцы нашай краіны.

Н.: Як вы думаеце, пра якую мову гэта гісторыя? Ці правільна зрабілі людзі, што вярнуліся да сваёй мовы? (Выслухоўвае разважанні вучняў.) Паслухайце, аб чым вам хоча расказаць Дзед-Усявед. (Настаўнік чытае тэкст задання.) Як завецца мова беларусаў? Хто на ёй гаварыў? Якая яна — мова беларуская? (Калі дзеці не змогуць даць адказ, тады настаўнік сам скажа словамі з тэксту — прыгожая, мілагучная.) Дзе вы чулі беларускую мову? А вы ўмееце размаўляць на беларускай мове? А ці хацелі б навучыцца? Для каго беларуская мова родная? (Для беларусаў.) Дык як беларусы называюць беларускую мову? (Родная мова.)

2. Настаўнік чытае верш Н. Гілевіча.

Н.: З якім прадметам параўноўвае аўтар родную мову?

Настаўнік паказвае дзецям малюнак званка або сапраўдны званок і абагульняе: аўтар параўноўвае мову з гукам, які ўтварае званочак (мова такая мілагучная, што звніць, як званочак).

Н.: Намалюйце званочак. Які званочак па словах аўтара? Назавіце словам прадмет, які намалювалі.

Дзеці называюць прадмет словам *званочак* і абводзяць пры гэтым пункцірную мадэль. Падобна дзейнічаюць, калі складаюць словазлучэнне *званочак залаты*.

Н.: Якога колеру вы намалювалі званочак?

Настаўнік выслухоўвае дзяцей і дае ўзор вымаўлення слова *жоўты*. Вучні вымаўляюць слова *жоўты* ўсе разам.

3. Настаўнік прапануе вучням разгледзець малюнак. Можна паказаць малюнак вясёлкі і спытаць: «Што гэта?». Дзеці адкажуць па-руску.

Н.: Янку цікава ведаць, як называецца гэты прадмет па-беларуску. Давайце дапаможам хлопчыку. Будзем слухаць верш С. Грахоўскага «Вясёлка» і выбіраць сярод алоўкаў патрэбныя колеры. (Настаўнік уводзіць новыя словы праз паказ прадметаў.)

Загарэлася вясёлка,
Стала над лясамі.
Колькі колераў у ёй?
Мы палічым самі.
— Вось аранжавы!
— Чырвоны!
— І блакітны!
— І зялёны!
— Фіялетавы!
— І жоўты...
— Ну а болей не знайшоў ты?
Пашукай,
Бо зараз згіне.
— Вось яшчэ знайшоўся сіні!
— Не старайся больш дарма —
Іншых колераў няма.

Высвятляецца назва прадмета па-беларуску. Каб размаляваць вясёлку правільна, настаўнік прапануе ўзяць колеры ў пэўным парадку і пакласці на парту (чырвоны, аранжавы, жоўты, зялёны, блакітны, сіні, фіялетавы). Праз такую гульнёвую дзейнасць дзеці засвойваюць назвы колераў. Пасля размалёўкі назвы колераў паўтараюцца і параўноўваюцца ў дзвюх мовах.

Н.: Якія словы (назвы колераў) падобныя ў дзвюх мовах у гучанні, а якія гучаць па-рознаму? (Падобныя: *оранжевый — аранжавы, жёлтый — жоўты, зелёный — зялёны, синий — сіні, фиолетовый — фіялетавы*. Па-рознаму: *красный — чырвоны, голубой — блакітны*.)

4—5. Заданні выконваюцца ў класе пры наяўнасці часу або выкарыстоўваюцца як дыдактычныя гульні ў другой палове дня. З дапамогай гэтых заданняў можна развіваць пазнавальны інтарэс у дзяцей, прапаноўваючы паспрабаваць свае сілы ў выкананні заданняў, можна звярнуцца па дапамогу да дарослых.

Рэфлексія

Н.: Якія беларускія словы вы пачулі сёння першы раз? А якія словы вы ўжо ведалі? Назавіце іх.

Урок 4. Дзіцячыя гульні

Словы-памочнікі

Задачы:

- 1) назапашванне вучнямі беларускай лексікі;
- 2) выдзяленне службовых слоў; замацаванне ўмення карыстацца спосабам выдзялення іх у мове;
- 3) параўнанне службовых слоў у дзвюх мовах; устанаўленне адпаведнасці і разыходжання паміж імі;
- 4) выпрацоўка ўмення ўжываць словы ў правільнай форме.

1. Пры складанні сказаў вучні ўжываюць службовыя словы. Яны забяспечваюць сувязь слоў у сказах. На гэтым этапе для дзяцей будзе больш зразумелы тэрмін «словы-памочнікі». Па-першае, неабходна паказаць адрознівальную (а не намінацьную) функцыю гэтых слоў. Для гэтага ў мадэлях сказаў выкарыстоўваецца іншае графічнае абазначэнне (трохвугольнік). Па-другое, неабходна, каб вучні авалодалі спосабам знаходжання службовых слоў у сказе.

Работа арганізуецца такім чынам. Спачатку дзеці павінны прыйсці да высновы аб тым, што паміж любымі словамі можна ўставіць яшчэ адно слова.

Уключыць дзяцей у вучэбную сітуацыю можна з дапамогай казачнага персанажа Карлсана. Дзеці слухаюць адну з прапанаваных настаўнікам загадак.

Стаяць два пянёчкі,

Не пчала, а гудзіць.

На пянёчках — бочка,

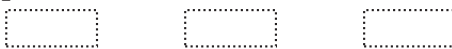
Крылаў не мае, а летае.

На бочцы — прапелер і купіна,

А на купіне трава расце.

Адгядку вучні параўноўваюць з малюнкам у дапаможніку.

Настаўнік прапануе вучням скласці на дошцы схему сказа *Прыляцеў Карлсан*. У дапаможніку аналагічная работа праводзіцца па мадэлях, абазначаных пункцірнымі лініямі.

Дзеці абводзяць алоўкам патрэбную колькасць слоў, словы паміж сабою злучаюць. У канцы сказа ставяць кропку.

Затым настаўнік просіць удакладніць вобраз Карлсана.

Н.: Што можна сказаць пра Карлсана? Прыляцеў які Карлсан? (Карлсан смешны, вясёлы.) Куды паставім слова *смешны* або *вясёлы*? (Паміж словамі *прыляцеў* і *Карлсан*.)

У схему сказа ўстаўляецца слова. Пасля гэтага сказ прачытваецца: *Прыляцеў вясёлы Карлсан* або *Прыляцеў смешны Карлсан*. (Настаўнік вядзе ўказкай па словах, а вучні ўсе разам прагаворваюць кожнае з іх.)

Фронтальная робіцца вывад: паміж асобнымі словамі ў сказе можна ўставіць яшчэ адно слова. У далейшым гэта будзе спосаб вызначэння слоў-памочнікаў у сказе.

Настаўнік чытае па схеме (схема сказа дадзена на дошцы) сказ *Гуляюць дзеці*.

Ён просіць вучняў уставіць слова паміж словамі *гуляюць* і *дзеці*. Пры неабходнасці педагог можа спытаць: «Якія дзеці?». (Малыя, цікавыя.)

У схему сказа ўстаўляецца слова.

Сказы прачытваюцца: *Гуляюць малыя дзеці* і *Гуляюць цікавыя дзеці*. (Настаўнік вядзе ўказкай па словах, а вучні ўсе разам прагаворваюць кожнае з іх.)

Зразумела, калі ў вучняў узнікаюць цяжкасці, настаўнік заўсёды дапамагае ім. Работа праводзіцца фронтальна. Галоўнае, каб дзеці зразумелі, што паміж словамі ў сказе можна ўставіць яшчэ адно слова. У далейшым гэта будзе спосаб вызначэння слоў-памочнікаў у сказе.

2. Настаўнік прапануе паслухаць апавяданне К. Ушынскага «Разам цесна, а паасобку сумна».

Гаворыць брат сястры: «Не чапай майго ваўчка». Адказвае сястра брату: «А ты не чапай маіх лялек». Дзеці расселіся па кутках, але хутка ім стала сумна.

Пасля праслухоўвання праводзіцца работа па тлумачэнні лексічнага значэння слоў і ставяцца пытанні ад імя Янкі.

Н.: Чаму дзецям стала сумна? (Кожны застаўся адзін.) А ці атрымліваецца ў вас заўсёды гуляць разам? Чаму не? Якіх правіл гульні неабходна прытрымлівацца?

Калі дзеці не змогуць назваць правілы гульні, на дапамогу ім прыходзіць настаўнік.

Н.: У час гульні неабходна быць уважлівым, каб зразумець яе правілы. Не трэба гучна размаўляць, бо будзе цяжка сачыць за ходам гульні. Нельга парушаць правілы гульні, бо яна не атрымаецца, і г. д.

Забаўлянка падаецца праз гульні: кую, кую ножку — стукаем кулачкамі адзін па другім; паеду ў дарожку — пальчыкі абедзвюх рук бягуць па стале; куплю чаравічкі — паціраем далонямі рук; на ножкі вялічкі — малюем у паветры вялікі круг рукамі.

Н.: Ці чулі вы гэтыя радкі раней? Калі і дзе?

Дзеці могуць прапанаваць іншыя варыянты гэтай забаўлянкі, якія будуць выкарыстоўвацца на наступных уроках як хвілінка адпачынку.

Потым дзецям прапануецца назваць прадмет на малюнку па-руску і па-беларуску: *ботинки* — *чаравікі*; па мадэлі ўтварыць словазлучэнні на дзвюх мовах: *ботинки на ножках* — *чаравікі на ножках*.

Н.: Якое слова-памочнік (службовае слова) вы ўжылі? Дакажыце, што гэта асобнае слова. Што трэба зрабіць? (Трэба паміж словамі ўставіць яшчэ адно слова.) Якім спосабам вы карысталіся?

Фронтальна робіцца вывад: паміж асобнымі словамі можна ўставіць яшчэ адно слова.

3. Праводзіцца аналагічная работа. Але тут словы-памочнікі будуць гучаць у дзвюх мовах па-рознаму (*ідуць в лес — ідуць у лес, купаются в реке — купаюцца ў рацэ*), і важна падвесці дзяцей да гэтага вываду.

4. З дапамогай гэтага задання можна арганізаваць адпачынак дзяцей і замацаваць веды аб службовых словах.

5. Заданне дапаможа папрацаваць над фарміраваннем беларускай лексікі. Каб абазначыць словам апошні прадмет у ланцужку, можна выкарыстаць малюнак гарлачыка і вершаваныя радкі Р. Барадуліна.

Папярхнуліся дажджом
Жоўтыя гарлачыкі.
Прыкрываюцца лістом,
Скачуць, быццам мячыкі.

Можна прапанаваць назваць прадметы ў ланцужку адным словам.

Другая частка гэтага задання выконваецца пры наяўнасці часу, накіравана на развіццё пазнавальнага інтарэсу і стварае ўмовы для пошуку. Напрыклад, назаўсёды і намалюйце дзікіх або свойскіх жывёл.

Рэфлексія

Н.: Пра якія словы вы даведаліся сёння на ўроку? (Словы-памочнікі.)

Заданне. Палічыце колькасць слоў у сказах. Абгрунтуйце свой адказ.

Алеся — у лесе. Люся — у лузе. Поля — у полі. Каця — у хаце. Ядзя — у садзе.

Пры наяўнасці часу можна павучыцца вымаўляць сказы як скорагаворкі.

Урок 5. Школа

Гукавы аналіз слова

Задачы:

1) вызначэнне паслядоўнасці гукаў у слове; замацаванне ўмення выдзяляць гукі і рабіць гукавы аналіз слоў;

2) фарміраванне ўмення складаць сказы;

3) назапашванне беларускай лексікі па тэме.

Пачынаючы з гэтага ўрока, у дапаможніку змешчана шмат заданняў, накіраваных на развіццё фанематычнага слыху школьнікаў — адной з асноўных задач першага года навучання мове. Гукавы аналіз слова праводзіцца фронтальна разам з настаўнікам. Вельмі важна, каб вучні навучыліся інтанаваць (выдзяляць кожны гук у слове, якое гучыць). Авалоданне першакласнікамі прыёмам інтанавання будзе садзейнічаць у далейшым выпрацоўцы ўмення пісаць правільна. Методыка выкарыстання прыёму інтанавання апісана пры выкананні задання 2.

1. Урок пачынаецца са слухання апавядання Л. Камінскага «Для чаго ходзяць у школу».

Калі першакласнікі ўселіся за парты, настаўніца спытала:

— Хто ведае, навошта хадзіць у школу?

Віця падняў руку і сказаў:

— Каб навучыцца чытаць.

Наташа ўстала і сказала:

— Каб навучыцца пісаць.

Юра сказаў:

— Каб навучыцца лічыць.

— Як вы думаеце, для чаго дзеці ходзяць у школу?

Н.: А для чаго вы, дзеці, прыйшлі ў школу?

Пасля гэтага вучні слухаюць верш М. Пазнякава. Праводзіцца работа па вызначэнні лексічнага значэння слова *сягоння* (*сёння, у гэты дзень*), падбіраецца сінонім да слова *ранец* (*партфель*).

Н.: Чаму дзень святочны і вясёлы? (Першае верасня.)

Па сюжэтным малюнку складаецца невялікае апавяданне.

Першага верасня ўсе дзеці ідуць у школу. У руках яны нясуць кветкі і ранцы. Дзеці радасныя. Яны ўжо вучні.

Для пабудовы мадэлі сказа можна прапанаваць наступныя: *Дзеці нясуць у руках прыгожыя букеты, Дзеці нясуць кветкі.*

2. Выкананне задання пачынаецца з называння прадметаў на малюнках (*пэндзлік, аловак, гумка, лінейка*). З дапамогай фішак-гукаў (выразаныя з кардону маленькія квадрацікі) робіцца гукавы аналіз кожнага слова фронтальна з настаўнікам, шукаюцца адпаведныя мадэлі і злучаюцца з малюнкамі. Правільнае выдзяленне гукаў у словах патрабуе ад вучняў рэальнай апоры на слых і вымаўленне. Кожны гук у слове працягваецца. Выконваецца наступная паслядоўнасць у рабоце:

1. Вучні разам з настаўнікам вымаўляюць: [ггг...умка].

Н.: Які першы гук?

Дзеці ўсе разам адказваюць: [г]. Фішка кладзецца ў першы квадрацік.

2. Вучні разам з настаўнікам вымаўляюць: [гууу...мка].

Н.: Які другі гук?

Дзеці ўсе разам адказваюць: [у]. Фішка кладзецца ў другі квадрацік і гэтак далей да апошняга гука.

Настаўнік сочыць за тым, каб гукі выдзяляліся ўсімі вучнямі адначасова і разам. Пасля выдзялення ўсіх гукаў слова абавязкова прачытваецца. Настаўнік вядзе ўказкай, а дзеці пальчыкам па мадэлі слова і чытаюць. Такая работа патрабуе шмат часу. Але пры яе выкананні ўжо на гукавым узроўні ў вучняў фарміруецца механізм чытання і пісьма. Настаўнік сам вырашае, колькі слоў для гукавога аналізу з гэтага задання ўзяць. Патрабуе ўвагі слова *пэндзлік*. Дзеці з настаўнікам вучацца вымаўляць гук [дз] у беларускай мове.

Потым дзеці будуць сказы, у якіх расказваюць, што нясе Янка-Запытанка ў партфелі.

3. Заданне накіравана на развіццё звязнай мовы і ўвядзенне новай лексікі.

Пры ўтварэнні сказаў выкарыстоўваюцца наступныя формы: *гумкай сціраюць, ручкай пішуць, алоўкам малююць, пэндзлікам фарбуюць*. Каб дзеці ўтварылі менавіта такія формы, настаўнік задае ім пытанні: «Што робяць гумкай? Алоўкам?..».

Даведацца, якія словы запамнілі дзеці на ўроку, можна з дапамогай гульні «Што пакладзём у ранец?». Настаўнік выстаўляе на стол кветкі ў вазе, яблыкі, цацкі і школьныя рэчы і прапануе пакласці ў ранец тое, што спатрэбіцца ў школе. Каб рэч трапіла ў ранец, неабходна назваць яе па-беларуску. Шукаць правільныя варыянты слоў дзеці могуць групамі, парамі і паасобку.

Рэфлексія

Рэфлексію дапаможа арганізаваць заданне 3.

Урок 6. Садавіна і агародніна

Гукавы аналіз слова

Задачы:

1) вызначэнне паслядоўнасці гукаў у слове; замацаванне ўмення выдзяляць гукі і рабіць гукавы аналіз слоў;

2) выпрацоўка арфаэпічнай нормы пры вымаўленні гука [г];

3) назапашванне беларускай лексікі па тэме.

1. Настаўнік можа абыграць пачатак урока, прапанаваўшы дзецям ляльку Янку-Запытанку. У Янкі-Запытанкі машынка з садавінай і агароднінай. Настаўнік чытае верш Н. Галіноўскай «Гародніна і садавіна».

Гародніна і садавіна
З восеньскага лімузіна:
Грушы, морква, кабачкі,
Слівы, бручка, бурачкі,
Бульба, яблыкі, хурма,
Гарбузы.
І ўсё дарма.
Дзеці, вы сказаць павінны,
Што — гародніна,
Што — садавіна.

Разам з настаўнікам дзеці называюць прадметы, асобна складаюць агародніну і садавіну і называюць усё гэта адным словам.

Далей дзеці слухаюць вершаваныя радкі з задання, называюць словам прадметы на малюнках. Назвы лімон, ананас, персік не маюць асаблівасцей у беларускай мове. А вось на слова *яблык* неабходна звярнуць увагу, таму што ў беларускай мове гэта назоўнік мужчынскага роду, што адпрацоўваецца пры ўтварэнні словазлучэнняў у заданні 2.

3. Заданне накіравана на выпрацоўку арфаэпічнай нормы пры вымаўленні гука [г] і можа выкарыстоўвацца як хвілінка для адпачынку.

4. Вучні падбіраюць да мадэлі слова *груша* і абавязкова прачытваюць яго (вядуць пальчыкам па мадэлі). Пры неабходнасці інтануецца кожны гук, як на папярэднім уроку, а мадэль выносіцца на дошку.

5. Заданне дапаможа вучням адрэфлексіраваць веды па дадзенай лексічнай тэме. Яны таксама змогуць папоўніць свой слоўнік адпаведнай лексікай. Важна, каб вучні правільна назвалі прадметы па-беларуску (*гарбуз, памідор, часнок, морква, гарох, капуста*), выдзелілі патрэбныя гукі, змаглі «ўтрымаць» іх, каб скласці слова *агародніна*. Заданне патрабуе абавязковай дапамогі настаўніка. Як толькі дзеці выдзяляюць неабходны гук, настаўнік разам з імі інтануе яго ў слова: [а-а-а-г-г-г-а-а-а-р-р-р...]. Пры недахопе часу размаляваць агародніну можна ў другой палове дня, але пры ўмове: размаляваць трэба тую агародніну, назву якой вучні ведаюць па-беларуску.

Урок 7. Восень

Склад. Галосныя і зычныя гукі. Націск

Задачы:

1) замацаванне ўмення выконваць гукавы аналіз слоў: вызначаць паслядоўнасць галосных і зычных гукаў у слове;

2) фарміраванне ўмення выдзяляць склады ў слове, вызначаць націск.

1. Настаўнік прапануе вучням паслухаць вершаваныя радкі Я. Коласа і адгадаць, у якую пару так бывае. Магчыма, дзеці дадуць адгадку на рускай мове. Пахваліўшы дзяцей за кемлівасць, настаўнік прапануе ім скласці гукавую мадэль слова *осень*. У ёй абавязкова выдзяляюцца зычныя і галосныя гукі, склады і націск (усе характарыстыкі гукаў даюцца па-беларуску). Ствараецца сітуацыя неразумення. У дзяцей да настаўніка ўзнікне шмат пытанняў: «А што азначае “зычныя гукі”? А “галосныя”? Што такое

“склад” і “націск”?». Растлумачыць усе гэтыя назвы можна з дапамогай любой гатовай мадэлі слова, напрыклад *груша*.

Настаўнік арганізуе гульню «Перакладчыкі», у якой пытанні спачатку будуць задаваць дзеці, а настаўнік будзе адыгрываць ролю перакладчыка, а потым наадварот. Пасля гэтага будуюцца гукавая мадэль слова *осень* у дапаможніку і абавязкова прачытваецца. (Можа быць і другі варыянт гэтага фрагмента ўрока: дзеці будуць схему слова *осень* і вызначаюць па-руску гласный, согласный, ударение, слог, а потым, калі будуць складаць схему слова *восень*, настаўнік прапануе ім выдзеліць характарыстыкі гукаў па-беларуску, і тут ідзе гульня «Перакладчыкі».) Вызначаць паслядоўнасць галосных і зычных гукаў, колькасць складоў і націск дзеці навучыліся на ўроках навучання грамаце, і тут яны выкарыстоўваюць гэты спосаб. Настаўнік зноў дзякуе дзецям за добрую працу і прапануе адгядку вымавіць па-беларуску. Магчыма, дзеці і самі справяцца з задачай, а калі не, то настаўнік паказвае ўзор вымаўлення слова *восень*. Няхай дзеці паўтараць словы *осень* і *восень* некалькі разоў, што дасць ім магчымасць заўважыць, якім чынам атрымалася іншае гучанне слова (шляхам дабаўлення ў пачатку слова зычнага гука [в]). Сваю здагадку вучні змогуць абгрунтаваць, калі пабудуюць мадэль слова *восень* і зробяць яго гукавы аналіз. Пасля атрыманага вываду можна паказаць дзецям, што гэта не адзінкавы выпадак: у мове яшчэ ёсць такія словы.

Н.: Я назаву слова па-руску, а вы дабаўце гук [в]. Атрымаецца слова па-беларуску. (Улица — вуліца, Ольга — Вольга, угол — вугал.)

Каб разнастаіць гэту работу, можна частку слоў прапанаваць на слых, а частку праз прадметны малюнак.

2. Гэта заданне патрабуе такога ж падыходу, як і ў папярэднім заданні. Малюнак суніц суадносім з летам, снежавіка — з зімой, шпакоўню — з вясной, а дрэва без лістоў — з восенню. Выкананне гэтага задання будзе як дыягностыка, якая пакажа, ці запамнілі дзеці варыянт гучання слова *восень* па-беларуску.

3—4. Работу па заданнях настаўнік арганізуе так, каб дзеці змаглі быць у творчым пошуку.

Рэфлексія

Н.: Якія назвы восеньскіх месяцаў вы запамнілі?

Заданне. Вызначце ў словах колькасць складоў. Дакажыце.

Рабіна, ліст, фарба, гронкі.

Урок 8. Сям’я

Цвёрдыя і мяккія зычныя

Задачы:

- 1) вызначэнне паслядоўнасці галосных і зычных гукаў у слове;
- 2) фарміраванне ўмення характарызаваць зычныя гукі па цвёрдасці-мяккасці;
- 3) вызначэнне сэнсаадрознівальнай функцыі парных зычных гукаў па цвёрдасці-мяккасці.

1. У заданні фарміруюцца арфаэпічныя нормы пры вымаўленні гука [г]. Замацоўваецца ўменне працаваць з гукавой мадэллю слова.

2. Праводзіцца лексічная работа па тэматычнай групе «Сям’я».

У якасці фізкультхвілінкі можна выкарыстаць верш Л. Пранчака «Брацік і сястрычка».

Дожджык, дожджык, грыбасей.
Я — Ірынка. Ты — Андрэй.
Па-над хатай аблачынка,
Хлопчык ты, а я — дзяўчынка.
Ты алень, а я — лісічка.
Брацік ты, а я — сястрычка.

3—4. Сэнсаадрознівальную работу мяккіх і цвёрдых зычных вучні назіраюць, працуючы з парай слоў *брат* — *брацік*. Дзеці разглядаюць малюнкi. Вызначаюць, каго можна назваць словам *брат*, а каго — словам *брацік*, суадносяць з малюнкамі мадэлі, правяраюць іх. Удасканальваюць характарыстыку гукаў (мадэлі слоў няпоўныя — звонкія цвёрдыя гукі [б], [р] у слове *брат* і слове *брацік*). Адчуць адрозненне паміж мяккімі і цвёрдымі зычнымі дапамагае прыём супастаўлення. Выразна вымаўляюцца словы *брат* і *брацік*, удакладняецца мяккасць гукі [ц'] і правільнасць мадэлі. Вучні выдзяляюць пару [т] — [ц'] і робяць вывад, што такой пары ў рускай мове не існуе. Аналагічна праводзіцца работа са словамі *дуда* — *на дудзе*. Каб дзеці змаглі навучыцца вымаўляць мяккія зычныя гукі [ц'] і [дз'] у словах, настаўнік можа прапанаваць ім дасказаць другое слова па ўзоры: *брат* — *брацік*, *куст* — ..., *кот* — ..., *рот* — ..., *плот* — ..., *живот* — ..., *хвост* — ...; *дуда* — *на дудзе*, *вада* — *на ...*, *барада* — *на ...*.

5—6. Праводзіцца лексічная работа па тэматычнай групе «Сям'я».

Пасля гэтага ўрока можна рабіць гукавы аналіз слоў з характарыстыкай гукаў: галосны, галосны націскны-ненаціскны; зычны, зычны цвёрды-мяккі (гукавы аналіз слоў абавязкова робіцца з дапамогай настаўніка ў фронтальнай форме).

Рэфлексія

Н.: Якія бываюць зычныя гукі?

Арганізуецца гульня «Назавіце адпаведную пару» ([м] — [м'], [б] — [б'] і г. д.).

Урок 9. Наш дом

Гукавы аналіз слоў. Сэнсаадрознівальная роля гукаў

Задачы:

- 1) выпрацоўка арфаэпічных норм пры вымаўленні беларускіх слоў і пабудове выказванняў;
- 2) адпрацоўка ўмення ўтвараць новыя словы, выкарыстоўваючы веды аб сэнсаадрознівальнай функцыі галосных і зычных гукаў;
- 3) фарміраванне ўмення ўжываць словы ў правільнай форме.

На ўроку вядзецца работа па назапашванні лексічнага мінімуму па тэме (заданні 2—4), адпрацоўваюцца арфаэпічныя нормы беларускага маўлення.

1. Можна прапанаваць дзецям даць характарыстыку гукі [ч] і ўспомніць гукі, у якіх такія ж асаблівасці, назваць словы з гэтымі гукамі.

Пасля вымаўлення дзвюх апошніх чыстагаворак дзецям прапануецца знайсці агульнае паміж гукамі [дз'], [ц'] (гэтыя гукі мяккія). Правільнасць вываду на гэтым уроку пацвярджаць не трэба. Галоўнае тут фарміраванне нормы маўлення.

3. Пры выкананні гэтага задання адпрацоўваецца ўменне праводзіць поўны гукавы аналіз слова. Арганізаваць гэтую дзейнасць можна двума шляхамі ў залежнасці ад магчымасцей класа.

Першы шлях:

- а) прадмет на малюнку называецца словам па-беларуску;
- б) слова інтануецца; вызначаецца колькасць гукаў;
- в) знаходзіцца адпаведная па колькасці гукаў мадэль;
- г) характарызуецца кожны гук; праводзяцца неабходныя праўкі, каб атрымалася поўная гукавая мадэль слова.

Другі шлях:

- а) прадмет на малюнку называецца словам па-беларуску;
- б) будуюцца гукавая мадэль слова з дапамогай фішак;
- в) знаходзіцца адпаведная па колькасці гукаў мадэль;
- г) праводзяцца неабходныя змяненні ў мадэлях дапаможніка.

Жыхары размяркуюцца наступным чынам: зубр, качка, вавёрка, чарапах, ластаўка, дзік.

4. Н.: Назавіце прадмет на першым малюнку словам па-беларуску. (Лаўка.) Прачытайце па мадэлі. Злучыце слова-назву прадмета са словам-памочнікам *на*. Прачытайце. Параўнайце гукі ў мадэлях слоў-назваў. Ці змяніліся гукі? А ці стала слова называць іншы прадмет? А калі мы так павінны змяняць слова? (Калі будзем сказ.) Пабудуйце сказ так, каб мы ўжылі слова *лаўка* і яго форму *на лаўцы*.

Такім чынам можна папрацаваць і з астатнімі словамі: *акно, хата, плот*.

5. Вучням прапануюцца ўтварыць словы з новым значэннем шляхам замены аднаго з гукаў: *дом — том, лом; дом — дым, дам; дом — дол (зямля)*.

Заўвага для настаўніка: гукі выконваюць сэнсаадрознівальную ролю ў словах, але пры ўтварэнні формы слова (заданне 4) дадзеная функцыя адсутнічае.

Рэфлексія

Заданне. Вызначце, у якой пары слоў пры змене гука ўтварылася новае слова.

Рака — у рацэ, рака — рама.

Вызначце, у якой пары слоў пры змене гука не ўтварылася новае слова.

Дошка — на дошцы, дошка — мошка.

Урок 10. Прафесіі. Кім быць?

Гука-літарны запіс слоў

Задачы:

1) устанаўленне адносін паміж гукам і літарай; складанне змешаных (гука-літарных) мадэлей слоў; фарміраванне ўмення абазначаць гукі літарамі;

2) назапашванне беларускай лексікі па тэме.

3. Заданне дапаможа назапасіць лексіку па тэме «Прафесіі».

3. Прыёмы работы з гэтым заданнем такія ж, як з заданнем 3 папярэдняга ўрока. Назвы прафесій размяркуюцца наступным чынам: цырульнік, машыніст, настаўніца.

4. Заданне дапаможа назапасіць лексіку па тэме «Прафесіі».

5. Фронтальна робіцца гука-літарны запіс слова *скрыпач* або *музыкант*.

6. Настаўнік арганізуе дыялог з вучнямі. Калі дзецям будзе цяжка адказаць на пытанне «Кім вы марыце стаць?», педагог прапануе назваць прафесіі сваіх бацькоў і намаляваць прадметы, якія звязаны з адной з іх.

Рэфлексія

Гульня «Перакладчыкі».

Учитель (настаўнік), парикмахер (цырульнік), пекарь (пекар).

Урок 11. Часткі цела

Гука-літарны запіс слоў

Задачы:

1) устанаўленне адносін паміж гукам і літарай; складанне змешаных (гука-літарных) мадэлей слоў; фарміраванне ўмення абазначаць гукі літарамі;

2) развіццё ўмення складаць пыталыя сказы і даваць на іх поўныя адказы.

На гэтым уроку значная частка часу адводзіцца развіццю мовы вучняў: паслухайце (заданні 1—2), складзіце пытанні, задайце іх сябру і самі адкажыце на пытанні сябра (заданне 3), раскажыце, што азначаюць жэсты (заданне 4).

1. Настаўнік чытае тэкст задання. Дзеці знаёмяцца з цікавым хлопчыкам.

Н.: Як завуць хлопчыка на малюнку?

2. Настаўнік чытае верш і пасля кожнага радка пытаецца ў вучняў: «Што вы малюеце, якую частку цела? Як яна гучыць па-беларуску?». Калі дзеці закончаць малюнак, настаўнік прапануе ім адказаць на пытанні: «Каго намалявалі Антонік-Понік і вы? Чаго ў чалавечка не хапае?».

Потым вучням прапануецца злучыць гукавыя мадэлі слоў з часткамі цела намаляванага імі чалавека. Пад кожнай гукавой мадэллю робіцца літарны запіс (толькі тыя літары, якія дзеці вывучалі). Пры неабходнасці спачатку складаюцца гукавыя мадэлі слоў-назваў частак цела, шукаецца адпаведная мадэль і злучаецца з патрэбнай часткай цела чалавека (*галава, вочы, нос, рот, вушы, валасы, рукі*). Словы па мадэлях прачытваюцца. (Калі такая работа зойме шмат часу, можна выкарыстаць не ўсе мадэлі слоў.)

3. У якасці жартоўных пытанняў могуць быць:

— Навошта Антоніку ногі?

— Каб бегалі па дарозе.

— Навошта Антоніку рукі?

— Каб не сядзелі без мукі.

— Навошта Антоніку вушы?

— Каб не плыў па сушы.

— Навошта Антоніку нос?

— Каб не скокнуў у авёс.

Настаўнік можа прапанаваць вучням гульню з заменай гукаў: была рука, гук [у] замянілі на гук [а] — стала рака, гук [к] замянілі на гук [н] — стала рана, гук [н] замянілі на гук [м] — стала рама і г. д.

4. Жэсты на малюнках азначаюць наступнае: «Дазвольце запытаць», «Я не ведаю», «Цішэй».

Рэфлексія

Заданне. Назавіце словамі часткі цела, аб якіх ідзе гаворка ў загадцы.

Стаяць два пянёчкі,

На пянёчках — бочка,

На бочцы — прапелер і купіна,

А на купіне трава расце.

Урок 12. Посуд. Ежа. Паводзіны за сталом

Зацвярдзелыя зычныя гукі

Задачы:

1) знаёмства з зацвярдзелымі зычнымі гукамі, фарміраванне арфаэпічных норм пры вымаўленні слоў з дадзенымі гукамі;

2) вырашэнне задачы па абазначэнні галосных гукаў пасля зацвярдзелых зычных;

3) фарміраванне ўмення ўжываць словы ў правільнай форме.

Каб папярэдзіць памылкі інтэрферэнцыі (ужывання беларускіх гукаў у рускім маўленні і рускіх у беларускім), настаўніку неабходна вельмі адказна аднесціся да гукавымаўленчай работы на гэтым уроку па развіцці правільнага як беларускага, так і рускага маўлення.

Пры фарміраванні навыкаў вымаўлення таго ці іншага гуква важна прытрымлівацца пэўнай паслядоўнасці дзеянняў: этап слыхавога ўспрымання гуква ў слове і ізаляванае вымаўленне; практычная работа па фарміраванні правільнага вымаўлення гуква; слыхавыя практыкаванні па распазнаванні гукваў з дзвюх моў; самастойнае вымаўленне новага гуква ў гульні; уключэнне патрэбнага гуква ў словы і сказы.

У межах гэтага ўрока вучні знаёмяцца з зацвярдзелымі зычнымі [р], [дж], [ж], [ш], [ц], [ч], якія абазначаюць няпарныя цвёрдыя гукі. На матэрыяле дапаможніка адпрацоўваюцца вядомыя дзецям спосабы па складанні поўнай гуквай мадэлі слова, арганізуецца маўленчая дзейнасць па фарміраванні арфаэпічных норм пры вымаўленні слоў з зацвярдзелымі зычнымі і пабудове выказванняў па тэме ўрока.

1. Настаўнік прапануе вучням чыстагаворкі і сам задае ўзор вымаўлення.
2. Пры рабоце над тэкстам задання ідзе фарміраванне арфаэпічных навыкаў.
3. Вучні павінны атрымаць уяўленне аб асаблівасцях гукваў [р], [дж], [ж], [ш], [ц], [ч].

Спачатку дзецям прапануецца назваць прадметы на малюнках па-руску (сахар, джем, баклажан, вилки, чайник, стакан), а потым праз арганізацыю гульні «Перакладчыкі» (з дапамогай настаўніка) — па-беларуску (цукар, джэм, баклажан, відэльцы, чайнік, шклянка). Перад пабудовай мадэлі кожнага слова (або чытаннем слова ўжо па гатовай мадэлі) настаўнік разам з вучнямі вымаўляе яго правільна. Потым вымаўляецца зацвярдзелы гук у кожным слове (па ўзоры настаўніка): *цукар* — [р], *джэм* — [дж] і г. д. Адначасова з вымаўленнем гуква кладзецца фішка — мадэль гэтага гуква, даецца яго характарыстыка: [р] — цвёрды, [дж] — цвёрды і г. д.

Такім чынам, работа мае наступную паслядоўнасць: вымаўляем слова, інтануем кожны гук у слове — будуюм яго мадэль (або чытаем па гатовай мадэлі), вымаўляем патрэбны гук, кладзём або малюем мадэль гэтага гуква, даём яму характарыстыку.

цукар — [р]	<input type="text"/>	<input type="text"/>
джэм — [дж]	<input type="text"/>	<input type="text"/>
баклажан — [ж]	<input type="text"/>	<input type="text"/>
відэльцы — [ц]	<input type="text"/>	<input type="text"/>
чайнік — [ч]	<input type="text"/>	<input type="text"/>
шклянка — [ш]	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Настаўнік прапануе дзецям разгледзець усе мадэлі гукваў, якія ляжаць на парце, і знайсці адказ на пытанне.

Н.: Што аб'ядноўвае ўсе мадэлі асобна выдзеленых гукваў? Якія гэта гукі? (Усе гэтыя зычныя гукі цвёрдыя.)

Яшчэ раз усе разам паўтараюць выдзеленыя гукі [р], [дж], [ж], [ш], [ц], [ч].

Н.: Якія гэта гукі? (Гэтыя зычныя гукі цвёрдыя і мяккай пары не маюць.) Сапраўды, гукі [р], [дж], [ж], [ш], [ц], [ч] у беларускай мове толькі цвёрдыя, яны не маюць мяккай пары. Таму іх яшчэ называюць зацвярдзелымі (заўсёды цвёрдымі) зычнымі гукамі.

4. У заданні вырашаецца задача абазначэння галосных гукваў літарамі пасля зацвярдзелых зычных.

Рэфлексія

Заданне. Прачытайце на дошцы літары (а, о, і, ы, у). Утварыце магчымыя склады з гукамі [р], [дж], [ж], [ш], [ц], [ч].

Урок 13. Імёны

Літара *l, i*. Яе работа ў слове

Задачы:

- 1) устанаўленне адносін паміж гукам *i* літарай; складанне змешаных (гука-літарных) мадэлей слоў; фарміраванне ўмення абазначаць гукі літарамі;
- 2) знаёмства з абазначэннем літарай *i* гука [i], устанаўленне адрознення паміж яго графічнай выявай у беларускай мове і выявай у рускай мове;
- 3) развіццё ўмення складаць сказы.

1. Настаўнік прапануе дзецям закончыць сказы так, каб не насмяшыць іншых. Сам прагаворвае частку сказа і паказвае прадметныя малюнкi. Дзецям неабходна скласці сказ правільна. Сказы:

Антось абувае... (чаравікі, паліто).

У сажалцы растуць... (півоні, ружы, гарлачыкі).

У Аленкі жыве... (міска, кіска, ліска).

Па вадзе плыве... (камень, кураня, галінка).

Потым дзеці слухаюць небыліцу. Задаюцца пытанні: «Ці не насмяшыў вас Дзіма? Чаму вам смешна?».

Каб лягчэй было дзецям будаваць свае адказы, яны могуць карыстацца малюнкам. Небыліцу можна выкарыстаць і як фізкультхвілінку, прапанаваўшы вучням паказаць, як мышка гуляе з коцікам, як мядзведзь гуляе ў бадмінтон і г. д.

Дзеці будуць гукавыя мадэлі слоў *мышка* і *мішка*, праводзяць назіранне за розным лексічным значэннем слоў і прыходзяць да высновы, што значэнне змянілася, бо розныя першыя гукі. Настаўнік прапануе спачатку запісаць літарамі слова *мышка*. Атрымліваецца запіс слова *мы_ка*. Пры пабудове мадэлі слова *мішка* неабходна звярнуць увагу дзяцей на асаблівасці абазначэння гука [i] у беларускай мове. Дзецца ўзор гэтай літары.

3—4. Заданні накіраваны на выпрацоўку ўмення запісваць словы з літарай *i*. Пры гэтым вучні прыходзяць да высновы, што ў літары *i* можа быць дзве работы: абазначаць мяккасць папярэдняга зычнага і абазначаць гук [i].

Для вызначэння работы літары *i* ў іншых імёнах настаўнік можа прапанаваць наступныя вершаваныя радкі:

Гаварыў дзед Полі,

Што Марынка ў полі.

Разам з маці поле

Ільняное поле.

Снегу шмат

У полі, лесе.

Не сядзіцца

У хаце Лесі.

Урок 14. Жывёлы і птушкі

Літара *ў*

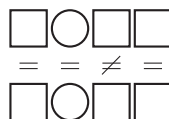
Задачы:

- 1) знаёмства з гукам [ў] і яго абазначэннем на пісьме літарай *ў*;
- 2) фарміраванне арфаэпічных норм пры вымаўленні слоў з дадзеным гукам;
- 3) адпрацоўка дзеяння чытання і пісьма.

2. Дапаможнік не адкрываецца. Запіс слоў зубасты, злы выносіцца на дошку. Вучні (або настаўнік) чытаюць запіс і вызначаюць, хто гэта. Па-руску (а менавіта так скажуць дзеці) слова гучыць [волк]. Настаўнік прапануе праверыць, ці правільна на дошцы складзена гукавая мадэль слова волк (□○□□). Вучні чытаюць слова па ма-

дэлі. Настаўнік просіць вымавіць гэта слова па-беларуску. Пасля спроб вучняў ён дае ўзор правільнага вымаўлення слова *воўк*. (Пры вымаўленні гук [ў] вусны акругляюцца і выпягваюцца ўперад. Паміж імі ўтвараецца вузкая шчылінка. Задняя спінка языка высока падымаецца ў напрамку да мяккага паднябнення, паміж імі таксама ўтвараецца вузкая шчылінка. Гук, які ўзнікае ў выніку гайдання галасавых звязак, праходзіць праз гэтыя дзве вузкія шчылінкі. Па характары гучання гук [ў] блізкі да галоснага [у]. Пры пераходзе ад [у] да [ў] звужаецца адтуліна.). Вучні разам з настаўнікам вымаўляюць слова *воўк* яшчэ раз. На дошцы пад мадэллю слова *волк* складаецца мадэль слова *воўк*. Інтануецца кожны гук: [ввв...оўк], [вооо...ўк], [воўўў...к], [воўккк...] (□○□□).

Даецца характарыстыка гук [ў]. Вучні прыходзяць да высновы, што гэты гук зычны, бо перашкоду пры вымаўленні ўтвараюць губы. (Можна даць поўную характарыстыку гук [ў]: зычны, вымаўляецца так гучна, як гукі [р], [м], [н] [л] і іншыя санорныя гукі, не мае адпаведнай пары па звонкасці-глухасці.) Адкрываецца дапаможнік. Гукі ў словах *волк* і *воўк* параўноўваюцца (франтальна). Настаўнік працуе на дошцы, а дзеці ў дапаможніку.

Вучні назіраюць, што ў беларускай мове на месцы рускага [л] з'явіўся новы беларускі гук [ў]. У мадэлі слова *воўк* робіцца неабходны запіс гук [ў] (□ зычны цвёрды).

Настаўнік знаёміць дзяцей з літарай *ў*, якая абазначае гук [ў]. Вучні абазначаюць у дапаможніку ў мадэлі слова *воўк* гук [ў] літарай *ў*, а настаўнік робіць гэта на дошцы.

Н.: Пра каго гавораць вялікі з грываю?

Адказ вымаўляецца па-беларуску.

Праводзіцца работа па выпрацоўцы ўмення пісаць літару *ў*.

3. Арганізуецца работа па фарміраванні арфаэпічнай нормы пры вымаўленні гук [ў]. Для гэтага настаўнік выкарыстоўвае чыстагаворкі з задання 1.

Утвараюцца і запісваюцца склады.

4. Словы можна вынесці на дошку і чытаць усім разам.

Рэфлексія

Заданне. Паслухайце словы па-руску, паспрабуйце вымавіць іх па-беларуску.

Лев, лавка, послушай.

Урок 15. Новы год

Гук [ў]. Літара *ў*

Задачы:

- 1) выпрацоўка дзеяння чытання;
- 2) выпрацоўка арфаэпічных норм пры беларускім маўленні;
- 3) назапашванне беларускай лексікі.

Матэрыял урока працуе на лексічную тэму, ствараюцца магчымасці для арганізацыі маўленчай дзейнасці. Важна забяспечыць умовы для такой работы кожнаму вучню. На гэтым уроку формамі дзейнасці могуць быць парная і групавая работа. Пры чытанні слоў і сказаў вучнямі выкарыстоўваюцца ўменні, сфарміраваныя на ўроках навучання грамаце.

Урок 16. Зіма

Выпрацоўка маўленчых і чытацкіх уменняў

Задачы:

- 1) фарміраванне арфаэпічных норм пры беларускім маўленні;
- 2) выпрацоўка дзеяння чытання;
- 3) назапашванне беларускай лексікі.

Настаўнік прапануе дзецям праверыць свае маўленчыя ўменні, уменні ўстанаўліваць розніцу паміж маўленчымі і графічнымі нормамі рускай і беларускай моў, уменне чытаць і разумець тэксты. Ужо на гэтым этапе пачынаем арыентаваць вучняў на фарміраванне першапачатковых уменняў асэнсаванага чытання — гэта дабаўленне да алгарытму чытання пэўнай інтанацыі і паўз.

4. Схема чытаецца так: літара *i* абазначае гук [i].

5. Галосныя літары могуць абазначаць цвёрдасць папярэдняга зычнага і гук (першая схема), мяккасць папярэдняга зычнага і гук (другая схема). Да першай схемы адносяцца літары *а, о, у, ы, э*, да другой — *і, е, ё, ю, я*. Пад схемамі пішуцца толькі тыя літары, якія дзеці ведаюць.

Урок 17. Час

Звонкія і глухія зычныя гукі (праводзіцца па рашэнні настаўніка)

Задачы:

- 1) вызначэнне паслядоўнасці галосных і зычных гукаў у слове;
- 2) фарміраванне ўмення характарызаваць зычныя гукі па звонкасці-глухасці;
- 3) вызначэнне сэнсаадрознівальнай функцыі парных зычных гукаў.

Вывучэнне звонкіх і глухіх зычных гукаў не прадугледжана праграмай. Але на ўроках навучання грамаце вучні могуць пазнаёміцца са спосабам вызначэння звонкіх і глухіх зычных гукаў (гэты матэрыял ёсць у буквары Н. А. Старажавай, А. К. Клышкі).

На гэтым уроку шукаюцца адказы на пытанні: «А ці ёсць звонкія і глухія зычныя гукі ў беларускай мове? Яны такія ж, як у рускай мове, ці не? Як іх вызначыць?». Працягваецца фарміраванне ў вучняў умення карыстацца спосабам вызначэння звонкіх і глухіх зычных гукаў.

1. Дзецям прапануецца паслухаць загадку, намаляваць адгадку і назваць прадмет словам па-беларуску (*будзільнік*). Слова прачытваецца па мадэлі (абводзіцца алоўкам мадэль слова), складаюцца словазлучэнні *будзільнік стаіць*, *будзільнік на стане*. Тэматычная група слоў праходзіць і праз астатнія заданні.

2. Дзеці працягваюць работу над гукавым аналізам слоў шляхам выдзялення кожнага гук у словах *дзень* і *ноч*. Разам з настаўнікам, карыстаючыся спосабам вызначэння звонкіх і глухіх зычных гукаў, як гэта рабілі на ўроках навучання грамаце (прыкладаем далонь да горла пры вымаўленні гук, слухаем, ці ёсць вібрацыя звязак), вучні характарызуюць зычныя гукі [дз'], [н'] у слове *дзень* і прыходзяць да высновы: звязкі вібрыруюць пры вымаўленні гук [дз'] — гук [дз'] звонкі, звязкі вібрыруюць пры вымаўленні гук [н'] — гук [н'] звонкі. Звонкія зычныя ў мадэлі слова *дзень* абазначаюцца кропачкай-званочкам (можна выкарыстаць другое абазначэнне, зразумелае дзецям).

Затым даецца характарыстыка зычных гукаў [н], [ч] у слове *ноч*. Карыстаючыся спосабам вызначэння звонкіх і глухіх зычных гукаў, ставім кропачку-званочак у квадраціку гук [н]. Пры вымаўленні гук [ч] у слове *ноч* звязкі не вібрыруюць — гук [ч] глухі, кропачку-званочак не ставім.

Дзеці злучаюць стрэлкамі мадэль слова *дзень* і малюнак злева, а таксама мадэль слова *ноч* і малюнак справа.

3. У ходзе работы з парамі *дзень* — *цень*, *джын* — *чын* вучні сустрэнуцца з парамі зычных па звонкасці-глухасці [дз'] — [ц'], [дж] — [ч], якія існуюць толькі ў беларускай мове. Гэта не поўны пералік пар па звонкасці-глухасці. Знаёмства з іншымі парамі яшчэ наперадзе. А зараз важна звярнуць увагу на тое, што ў беларускай мове ёсць пары па звонкасці-глухасці, якіх няма ў рускай мове. Задача настаўніка — абапіраючыся на спосаб выключэння голасу, паказаць, што пары [дз'] — [ц'], [дж] — [ч] існуюць толькі ў беларускай мове.

Дзеці разам з настаўнікам чытаюць па мадэлі слова *дзень*. Глядзяць на мадэль другога слова пад словам *дзень*. Першы гук у слове *дзень* мяняецца на парны глухі (паміж першымі гукамі ў мадэлях слоў стаіць знак няроўнасці, астатнія гукі аднолькавыя). Разам з настаўнікам (прыкладаючы далонь да горла) вымаўляюць першы гук, выключаючы голас. Атрымліваецца гук [ц']. Працягваюць вымаўляць астатнія гукі: [ц'ц'ц'ээн'н'н']. Атрымліваецца слова *цень*. Настаўнік просіць паўтарыць першыя гукі ў словах *дзень* і *цень*. Усе разам вымаўляюць [дз'] і [ц'].

Н.: Які гук [дз']? (Прыкладаецца далонь да горла. Звонкі.) Які гук [ц']? (Прыкладаецца далонь да горла. Глухі.) Якую пару гукаў па звонкасці-глухасці мы вызначылі? (Усе разам вымаўляюць: [дз'] — [ц'].)

Такая ж работа праводзіцца са словамі *джын* — *чын*.

Н.: Якія пары гукаў па звонкасці-глухасці ў беларускай мове вы сёння вызначылі? (Адказ на гэта пытанне можа быць фронтальным.)

Абагульніць веды вучняў настаўнік можа з дапамогай пытанняў.

Н.: Якія бываюць зычныя гукі? (Мяккія і цвёрдыя, звонкія і глухія.) Якія пары па звонкасці-глухасці ёсць у беларускай мове, а ў рускай адсутнічаюць? А як вы думаеце, ці існуюць іншыя пары па звонкасці-глухасці ў беларускай мове?

Апошняе пытанне задаецца не з мэтай атрымаць правільны адказ, а з мэтай акрэсліць задачу на будучае і ўключыць дзяцей у працэс разважанняў.

4. Работу над заданнем можна пачаць з пытанняў: «Які з малюнкаў адлюстроўвае восень, зіму, вясну, лета? Колькі месяцаў у кожнай пары года?». Пасля таго, як дзеці палічылі колькаць месяцаў у годзе (заданне 4), можна прапанаваць закончыць загадку:

Сталі побач —
Месяц, месяц.
Сталі поплич —
Месяц, месяц...
Не паспелі падраўняцца-
Быў адзін,
А ўжо — ... (дванаццаць)!

Можна прапанаваць дзецям назваць восеньскія месяцы.

Рэфлексія (фронтальна)

Гульня «Пазнайце гук» (дзеці вызначаюць звонкія і глухія гукі).

Урок 18. Кватэра. Мэбля*

Работа галосных літар

Задачы:

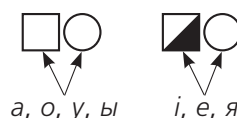
- 1) сістэматызацыя ведаў аб функцыі галосных літар;
- 2) выпрацоўка ўмення супастаўляць і адрозніваць словы ў беларускай і рускай мовах, асэнсавана карыстацца лексікай абедзвюх моў.

Вывучэнне дзецьмі матэрыялу па тэме ўрока мае важнае значэнне для фарміравання ў іх умення абазначаць на пісьме гук літарай. У час пісьма вучань павінен асэнсавана выбраць літару для абазначэння гука, што спрыяе памяншэнню колькасці памылак.

На матэрыяле заданняў 2—3 арганізуецца работа па назапашванні лексічнага мінімуму па тэме ўрока, на матэрыяле заданняў 5—6 выпрацоўваецца ўменне ўжываць дадзеную лексічную групу ў вуснай мове.

3. Дзеці знаходзяць галосныя літары ў сказе *На століку ў вазе кветкі*, падпісваюць іх пад мадэлямі ў дапаможніку. (Сказ і мадэлі выносяцца на дошку.)

Затым настаўнік можа прапанаваць дабавіць у групу галосныя літары, якія выконваюць такую ж работу: абазначаюць цвёрдасць папярэдняга зычнага і галосны гук (першая мадэль), абазначаюць мяккасць папярэдняга зычнага і галосны гук (другая мадэль). Дабаўляюцца толькі тыя галосныя літары, якія вывучаліся да гэтага на ўроках навучання грамаце. (Мадэлі работы галосных літар пазней могуць удакладняцца.) Атрымліваецца канчатковы варыянт схемы:

Н.: Якую работу выконваюць галосныя літары ў кожнай групе? (Абазначаюць цвёрдасць папярэдняга зычнага і галосны гук або мяккасць папярэдняга зычнага і галосны гук.)

4. У заданні вучні прыходзяць да высновы, што галосная літара *я* ў слове *Яніна* таксама выконвае дзве работы, але ў параўнанні з папярэднімі галоснымі яна іншая: літара *я* ў слове *Яніна* абазначае два гукі — [й'а]. Настаўнік можа прапанаваць дзецям назваць яшчэ галосныя літары, у якіх можа быць такая работа, і прывесці прыклады.

На этапе сістэматызацыі ведаў аб рабоце галосных літар неабходна прапанаваць дзецям адказаць на пытанні.

Н.: А ў беларускай мове ці можа ў галосных літар быць адна работа? Калі так, то што гэта за літары і ў якіх выпадках так бывае?

Настаўнік звяртаецца да тэксту задання 3 і чытае першы сказ.

Н.: Што абазначае літара *у*? (Толькі гук [у].) Колькі работ яна выконвае? (Адну.) Якую? (Абазначае гук.) А яшчэ якія галосныя літары могуць выконваць адну работу?

Настаўнік прапануе дзецям словы з тэматычнай групы (*крэсла, абжур, сервант* і г. д.).

5. Заданне накіравана на пашырэнне слоўнікавага запасу вучняў. Прадметы называюцца словамі: *кашуля, паліто, ваза, цацка, падушка, сукенка, сцізорык*.

Рэфлексія

Н.: Якую работу выконваюць галосныя літары? Прывядзіце прыклады.

*Змест і аб'ём матэрыялу па тэме «Работа галосных літар» настаўнік вызначае сам у залежнасці ад падрыхтаванасці вучняў, зместу набытых імі ведаў на ўроках навучання грамаце.

Урок 19. Сябры і таварышы

Літара Ъ. Яе работа ў слове

Задачы:

- 1) удакладненне работы мяккага знака ў словах беларускай мовы;
- 2) адпрацоўка арфаэпічных норм;
- 3) адпрацоўка чытання.

1. Дзеці слухаюць дыялог, запамінаюць яго і паўтараюць па ролях з суседам па парце. Можна прапанаваць дзецям задаць пытанне любому вучню, які павінен назваць імёны сваіх сяброў, і такім чынам замацаваць варыянт дыялога.

4. Першы раз верш чытае настаўнік і прапануе даць адказ на пытанне. Затым верш чытаюць дзеці. Звяртаецца ўвага на ўжыванне вялікай літары і прапануецца знайсці слова з Ъ. Настаўнік выпісвае слова *колькі* асобна і просіць назваць, якую работу выконвае Ъ (Ь абазначае мяккасць гукі [л]).

Далей дзеці трэніруюцца ў чытанні тэкстаў, у якіх ёсць словы з мяккім знакам — паказчыкам мяккасці папярэдняга зычнага гукі.

6. Выканаўшы заданне, вучні атрымваюць словы *руль, лялька, конь*.

Можна прапанаваць даць дзецям імёны, у якіх ёсць мяккі знак (*Антось, Алесь, Вольга* і г. д.).

Рэфлексія

Н.: Якую работу выконвае літара Ъ у слове? (Абазначае мяккасць зычнага гукі.)

Урок 20. Горад

Літары Ж, Ш

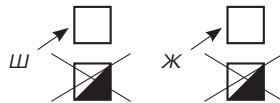
Задачы:

- 1) выпрацоўка ўмення выбіраць галосныя літары пасля зычных *ж, ш*;
- 2) развіццё ўмення складаць вусныя выказванні па тэме.

1. Урок пачынаецца з моўнай размінкі.

Н.: Якія гукі паўтараюцца ў чыстагаворцы? Ці ёсць гэтыя гукі ў рускай мове? Што вы аб іх ведаеце? (Выкарыстоўваюцца мадэлі гукаў.)

Чыстагаворка паўтараецца яшчэ раз. Дзеці характарыстыка гэтых гукаў у беларускай мове, фіксуецца ў мадэлі.

Дзеці прыходзяць да высновы, што ў беларускай мове яны таксама парныя па звонкасці-глухасці і цвёрдыя. Здаецца, усё так, як і ў рускай мове.

2. Выконваючы заданне, вучні заўважаць, што галосныя пасля літар *ж, ш* у дзвюх мовах розныя.

3. Выконваючы заданне, пад умоўным знакам дзеці напішуць пасля *ж, ш* галосныя літары *ы, э* і тым самым зробіць вывад: нягледзячы на тое што літары *ж, ш* у абедзвюх мовах абазначаюць аднолькавыя гукі, галосныя пасля іх ужываюцца розныя (у рускай мове — *и, е*, у беларускай мове — *ы, э*).

4. Зробленае адкрыццё можна замацаваць запісам слоў з *жы, шы*.

Рэфлексія

Н.: Назавіце гукі, якія абазначаюць літары *ж, ш*. Сярод галосных літар назавіце тыя, якія ўжываюцца пасля літар *ж, ш* у беларускай мове.

Урокі 21—22. Вясна

Гук [дз']. Спалучэнне літар *дз*.
Чаргаванне гукаў [д] — [дз']

Задачы:

- 1) абазначэнне гука [дз'] спалучэннем літар *дз*;
- 2) пастаноўка і рашэнне задач абазначэння галосных літар пасля *дз*;
- 3) устанаўленне пары па цвёрдасці-мяккасці [д] — [дз'].

На першым уроку па тэме ідзе папаўненне слоўнікавага запасу вучняў.

2. Назвы месяцаў запісваюцца пад кіраўніцтвам настаўніка на дошцы і ў сшытку.

3. Складзі гука-літарную мадэль слова *дзеці* прапануецца фронтальна на дошцы і ў дапаможніку. Разам з настаўнікам спачатку складаецца гукавая мадэль слова *дзеці*, працягваецца кожны гук у слове. Настаўнік дае ўзор вымаўлення гука [дз]. Інтануецца кожны гук: [дзэдз...эці], [дзээ...ці], [дзэцц...і], [дзэціі...].

Настаўнік прапануе вучням абазначыць кожны гук у слове *дзеці* адпаведнай літарай, пачынаючы з апошняга гука (гук [і] абазначаецца літарай *і*, пішам пад гукам [і] літару *і* і г. д.). Атрымліваецца запіс:

□ ○ □ ○
е ц і

Калі дзеці дойдучь да першага гука, могуць быць розныя варыянты абазначэння літарамі гука [дз']. Выслухаўшы вучняў, настаўнік скажа ім, што гук [дз'] у беларускай мове абазначаецца спалучэннем літар *дз*.

Важна, каб настаўнік зрабіў момант адкрыцця абазначэння гука [дз'] спалучэннем літар *дз* яскравым, запамінальным, бо гэта асаблівасць беларускай графікі, якой няма ў рускай.

На другім уроку настаўнік прапануе вучням вызначыць першы гук у слове *дзеці*.

Н.: Які гэта гук? (Зычны, мяккі.) Як гук [дз'] абазначаецца на пісьме? (Спалучэннем літар *дз*.)

4. З дапамогай задання вырашаецца задача па выбары галосных літар пасля гука [дз']. Галосныя літары *е, ё, і, ю, я* абазначаюць мяккасць гука [дз'].

5. Выконваючы заданне, вучні змогуць узнавіць свае веды з рускай мовы аб пары па цвёрдасці-мяккасці [д] — [д'] і параўнаць з ёю пару па цвёрдасці-мяккасці [д] — [дз'] у беларускай мове.

Н.: Якая пара ў гука [д] па цвёрдасці-мяккасці ў рускай мове? ([д] — [д']) А ў беларускай мове? ([д] — [дз'])

Развіццю самакантролю будзе спрыяць частка задання, у якой вучням прапануецца параўнаць свае вывады з вывадам Дзеда-Усяведа.

Рэфлексія

Н.: Якая пара ў гука [д] па цвёрдасці-мяккасці ў рускай мове? А ў беларускай мове? (Пры неабходнасці можна звярнуцца да вываду Дзеда-Усяведа.)

Заданне. Назавіце прадметы на малюнках словамі па-беларуску. Вымавіце першы гук у гэтых словах. Скажыце, які ён па цвёрдасці-мяккасці (*дзяжурны, дзённік, дзеці*).

Урокі 23—24. Мая любая мамачка

Няпарны цвёрды гук [ц].
Чаргаванне гукаў [т] — [ц']

Задачы:

- 1) выдзяленне пары па цвёрдасці-мяккасці [т] — [ц'];
- 2) знаёмства з адрозненнем абазначэння гука [ы] пасля зычнага [ц] у рускай і беларускай мовах;

3) развіццё ўмення складаць сказы з зададзенай колькасцю слоў па прапанаваных малюнках.

На першым уроку па тэме замацоўваюцца веды вучняў пра няпарны цвёрды гук [ц].

1. Пры выкананні задання настаўнік сам можа прачытаць словы пра маці. Дзеці запісваюць слова *мама*.

2. Настаўнік чытае верш, праводзіць слоўніковую работу. Неабходна звярнуць увагу вучняў на разыходжанні ў вымаўленні слова *сонца* ў дзвюх мовах: рускае [сонцэ], беларускае [сонца]. У дапаможніку запісваецца слова *сонца*.

Даюцца характарыстыкі гука [ц] у рускай мове і ў беларускай мове. Вучні вызначаць, што гук [ц] у беларускай мове мае тыя ж характарыстыкі, што і ў рускай мове (ён зычны, глухі, няпарны па цвёрдасці-мяккасці).

4. Вучні прыйдуць да высновы, што ў слове *пальцы* пасля літары *ц* у рускай і беларускай мовах пішацца літара *ы*, а ў слове *цырк* у рускай мове пасля літары *ц* пішацца літара *и*, у беларускай мове — літара *ы*.

Заўвага для настаўніка: на гэтым этапе не патрабуецца вырашэнне арфаграфічнай задачы ў поўным аб'ёме. Увага акцэнтуюцца толькі на адрозненнях у правапісе асобных слоў (*пальцы*, *цырк*).

Другі ўрок прысвечаны яшчэ адной пары па цвёрдасці-мяккасці ў беларускай мове [т] — [ц'] . *Даведка:* у беларускай мове гук [ц'] не з'яўляецца парай па цвёрдасці-мяккасці гуку [ц]. У беларускай мове існуе пара па цвёрдасці-мяккасці [т] — [ц'] .

5. Шляхам назірання за парай слоў *кот* — *котик* у рускай мове і *кот* — *коцік* у беларускай мове вучні змогуць яшчэ раз вызначыць пару па цвёрдасці-мяккасці ў дзвюх мовах (першы раз увага на гэта звярталася, калі працавалі над тэмай «Сям'я»). Вывад Дзеда-Усяведа ў сшытку з'яўляецца сродкам, з дапамогай якога вучні змогуць пракантраляваць сябе.

Рэфлексія

Настаўнік прапануе дзецям шэраг слоў на рускай мове (*мост* — *мостик*, *куст* — *кустик* і г. д.) перакласці на беларускую мову.

Урок 25. На рыбалцы

Спалучэнне літар *шч*

Задачы:

1) выпрацоўка ўмення супастаўляць і адрозніваць словы ў беларускай і рускай мовах;

2) знаёмства са спалучэннем літар *шч*;

3) фарміраванне арфаэпічных норм пры вымаўленні слоў з дадзеным спалучэннем;

4) развіццё актыўнай маналагічнай мовы: авалоданне лексікай па тэме, навыкамі спалучэння і змянення слоў пры будове сказаў, навыкам складання невялікіх апавяданняў па серыі малюнкаў.

1. Урок пачынаецца з фарміравання арфаэпічнай нормы пры вымаўленні слоў са спалучэннем гукаў *шч*.

2. Неабходна ўстанавіць адпаведны гук у рускай мове. Важна, каб вучні змаглі вызначыць адрозненні: у вымаўленні мяккага гука [щ'] у рускай мове і цвёрдых гукаў [шч] у беларускай мове, у абазначэнні гэтых гукаў у час пісьма (у рускай мове ўжываецца літара *щ*, а ў беларускай мове — спалучэнне літар *шч*).

3—4. Заданні накіраваны на фарміраванне арфаэпічных норм пры вымаўленні слоў з дадзеным спалучэннем.

5. Складаецца казка па малюнках задання і такім чынам развіваецца актыўная маналагічная мова.

Жыў у возеры шчупак. Адноўчы ў вадзе ён убычыў кручок з чарвяком. Падплыў шчупак да кручка і зняў чарвяка. Прыплыў дахаты і наварыў баршча. Пазваў у госці трох ляшчоў. Ляшчы расказалі яршам, налімам і самам, які смачны быў боршч.

Рэфлексія

Гульня «Перакладчыкі».

Лешч (лешч), щука (шчупак), щенок (шчаны) і г. д.

Урок 26. Адзенне

Гук [дж]. Спалучэнне літар *дж*.

Чаргаванне гукаў [дж] — [ч]

Задачы:

1) адпрацоўка ўмення вымаўляць гук [дж]; абазначэнне гука [дж] спалучэннем літар *дж*;

2) пастаноўка і рашэнне задач па выбары галосных літар пасля *дж*, *ч*;

3) авалоданне лексікай па тэме ўрока.

На авалоданне лексікай па тэме ўрока накіраваны заданні 1—2, 3, 7. Заданне 7 можна выкарыстаць і на этапе рэфлексіі (назваць адзенне дзяцей).

4. У заданні высвятляецца, як абазначыць гук [дж] у слове *дожджык*. Пасля таго як вучні прапануюць розныя варыянты абазначэння гэтага гука, настаўнік дае ў групы для назірання карткі наступнага выгляду: малюнак прадмета, гукавая мадэль слова, якое называе прадмет, літарны запіс гэтага слова. Напрыклад, *джэм*, *джынсы*, *джала*. Дзецям трэба суаднесці назву прадмета, гукавую мадэль, літарны запіс; высветліць, якой літарай абазначаецца гук [дж].

Важна, каб настаўнік зрабіў момант адкрыцця абазначэння гука [дж] спалучэннем літар *дж* яскравым, запамінальным, бо гэта асаблівасць беларускай графікі, якой няма ў рускай, і часта дзецям яна даецца цяжка.

5. Вучні павінны вызначыць пару па звонкасці-глухасці ў словах *джын* — *чын*. Тут неабходна растлумачыць лексічнае значэнне слова *чын*.

6. З дапамогай задання вырашыцца задача па абазначэнні галосных літар пасля гукаў [дж], [ч]: *э, у, а, о, ы*.

Рэфлексія

Н.: Як на пісьме абазначаецца гук [дж]?

Заданне. З двух слоў вымавіце тое, у якім ёсць гук [дж].

Хачу — хаджу, сачу — саджу.

Урок 27. Я і маё здароўе

Звонкія і глухія зычныя. Літары *г, х*

Задачы:

1) фарміраванне правільнага вымаўлення зычных гукаў [г], [г'];

2) выдзяленне пар па звонкасці-глухасці [г] — [х], [г'] — [х'];

3) устанаўленне адрознення пар па звонкасці-глухасці [г] — [х], [г'] — [х'] у беларускай мове ад адпаведных [г] — [к], [г'] — [к'] у рускай мове;

4) адпрацоўка дзеяння чытання з апорай на літару галоснага гука;

5) фарміраванне ўмення складаць сказы; выпрацоўка навыкаў адвольнага выкарыстання арфаэпічных норм у адвольным вымаўленні.

Настаўніку важна ведаць, што пры вымаўленні рускага выбухнога [г] змычку ўтварае задняя частка спінкі языка з мяккім паднябеннем, пры ўтварэнні гука [г'] сярэдняя частка спінкі языка знаходзіцца на мяжы мяккага і цвёрдага паднябення. Гукі [г] і [г'] імгненныя, з'яўляюцца звонкімі ў дачыненні да глухіх [к], [к'].

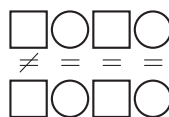
Пры вымаўленні фрыкатыўнага беларускага гука [г] утвараецца шчыліна паміж задняй часткай спінкі языка і мяккім паднябеннем, пры вымаўленні гука [г'] шчыліна ўтвараецца на мяжы мяккага і цвёрдага паднябення з сярэдняй часткай спінкі языка. Беларускія [г] і [г'] у адрозненне ад рускага выбухнога [г] можна цягнуць. Гукі [г], [г'] утвараюць пары па звонкасці-глухасці з гукамі [х], [х'] і адрозніваюцца ад апошніх толькі наяўнасцю голасу (звонкасці).

Яшчэ раз нагадаем этапы работы па фарміраванні навыкаў вымаўлення таго ці іншага гука:

- этап слыхавога ўспрымання гука ў слове і ізаляванае вымаўленне;
- практычная работа па фарміраванні правільнага вымаўлення гука (работа па першых двух этапах ужо вялася на ўроках 6 і 9);
- слыхавыя практыкаванні па распазнаванні гукаў з дзвюх моў (на ўроку работа па гэтых этапах будзе праведзена ў заданнях 1 і 2 (*горла, галава, ногі*);
- самастойнае вымаўленне новага гука ў гульні;
- уключэнне патрэбнага гука ў словы і сказы.

2. Распазнаванне гукаў у дзвюх мовах патрабуе абавязковага вываду: гукі ў рускай і беларускай мовах гучаць па-рознаму, але на пісьме абазначаюцца адной і той жа літарай.

3. Выдзяленне пары *г — х* праводзіцца на словах *гады — хады*. Спачатку тлумачыцца лексічнае значэнне слоў. Затым складаюцца гукавыя мадэлі слоў. Гукі параўноўваюцца.

Н.: Якімі гукамі адрозніваюцца гэтыя словы? (Першымі.) Назавіце іх.

Настаўнік паведамляе, што ў беларускай мове гукі [г] — [х] складаюць пару па звонкасці-глухасці.

4. Дзеці ўжо самастойна вымаўляюць патрэбныя гукі ў словах. Выконваючы заданне, вучні атрымліваюць словы *холодна, хлеба, гадок*. Каб было зразумела лексічнае значэнне слоў, настаўнік уводзіць іх у сказы і прапануе дзецям паслухаць.

6. Па малюнках складаюцца сказы.

Асноўная стойка — прама, рукі на поясе. На раз — нахіл управа, левая рука ўверх. Два — зыходнае становішча. На раз — прысесці, рукі ўперад. Два — зыходнае становішча.

Да мадэлі падыдзе сказ *Хлопчык трымае рукі на поясе*.

Рэфлексія

Н.: Па-рознаму ці аднолькава ў рускай і беларускай мовах гучаць гукі, якія абазначаюцца літарай *г*?

Настаўнік паказвае малюнкi прадметаў, а дзеці называюць іх па-беларуску (*галка, груша, гусь, гадзіннік, голуб*).

Урок 28. Хвілінкі-весялінкі

Апостраф

Задачы:

- 1) разгляд спосабаў абазначэння літарамі гук [й'] у пазіцыі пасля зычнага;
 - 2) навучанне асэнсаванаму чытання.
3. Матэрыял задання выносіцца на дошку.

бур'ян

подъём

бур'ян

пад'ём

Настаўнік прапануе вучням прачытаць слова па-руску ў першым слупку. Дзеці чытаюць слова *бур'ян* [бур'йан] усе разам. Вызначаецца лексічнае значэнне гэтага слова. Потым настаўнік чытае слова *бур'ян* [бурй'ан] па-беларуску (зычны [р] вымаўляецца цвёрда). Усе разам чытаюць словы першага слупка па-руску і па-беларуску. Настаўнік сочыць за тым, каб вымаўленне было правільным.

Н.: Ці ёсць адрозненні ў вымаўленні гэтых слоў па-руску і па-беларуску? (Адрозненні ёсць. Гук [р'] у слове па-руску гучыць мякка, а па-беларуску — цвёрда.) Ці ёсць адрозненні ў напісанні гэтых слоў па-руску і па-беларуску? (Адрозненні ёсць. Пасля літары *р* у рускай мове пішацца літара *ь*, а ў беларускай — другі знак. Яго мы не ведаем.) У чым асаблівасць літары *ь*? (Не ўтварае гук.)

Чытаюцца словы другога слупка. Настаўнік сам дае ўзор вымаўлення.

Н.: Ці ёсць адрозненні ў вымаўленні і напісанні гэтых слоў па-руску і па-беларуску? (Адрозненняў у вымаўленні няма, а ў напісанні ёсць: цвёрды знак у рускай мове і невядомы нам знак — у беларускай.) Якая пара гук, вядомая нам, сустракаецца ва ўсіх словах? (Настаўнік фіксуе адказы вучняў на дошцы: [й'а], [й'о].) Пасля якога гук знаходзяцца гукі [й'а], [й'о]? (Пасля зычнага.)

Далей настаўнік арганізуе фронтальную работу з вучнямі па вызначэнні суадносін паміж гукавым і літарным складам беларускіх слоў. На дошцы з'яўляецца такі запіс:

бур'ян пад'ём
[бурй'ан] [падй'ом]

Н.: Як абазначаецца пара гук [й'а] пасля зычнага ў слове *бур'ян*? (Невядомы (асобы) знак і літара *я*: 'я.) А зычны гук [р] цвёрды ці мяккі? (Цвёрды.) А ў слове *пад'ём* як абазначаецца пара гук [й'о] пасля зычнага? (Невядомы (асобы) знак і літара *ё*: 'ё.) Пасля якога зычнага? (Цвёрдага.)

Складаецца мадэль:

□ [й'] ○
'я, 'ё

Потым вучням прапануецца разгледзець мадэль Дзеда-Усяведа:

□ [й'] ○
'я, 'ё, 'е, 'ю, 'і

Вучні робяць вывад аб тым, як вызначаецца пара гук [й'] ○ пасля зычнага гук: 'я, 'ё, 'е, 'ю, 'і.

Рэфлексія

Н.: Ці ёсць адрозненні ў абазначэнні гук [й'] у пазіцыі пасля зычнага ў беларускай і рускай мовах?

Урок 29. Алфавіт

Задачы:

- 1) знаёмства з алфавітам;
- 2) абагульненне адносін паміж літарным і гукавым складам беларускай мовы;
- 3) развіццё ўмення ўжываць словы ў правільнай форме.

1. Складанне чыстагаворак па прапанаваным пачатку будзе спрыяць выпрацоўцы ўмення правільна вымаўляць гукі, а таксама ўжываць словы ў правільнай форме.

2. Настаўнік чытае вершаваныя радкі і прапануе дзецям вызначыць, што такое алфавіт і як не заблытацца ў алфавіце.

3. Вучні чытаюць алфавіт. Мэта такога чытання — знаёмства з усімі літарамі беларускага алфавіта. Далей дзеці адказваюць на пытанні Янкі-Запытанкі. Праводзіцца паўторнае чытанне і вядзецца работа па правільным вымаўленні літар, вызначэнні колькасці літар у алфавіце, параўнанні гэтай колькасці з рускім алфавітам, вызначэнні галосных і зычных літар, пошуку пар па звонкасці-глухасці, набору літар, якіх няма ў рускім алфавіце, і г. д.

4—5. Заданні дапамогуць замацаваць пэўны парадак літар у алфавіце.

Урок 30. Лета

Чытаем і размаўляем па-беларуску

Задачы:

- 1) выпрацоўка ўмення ўжываць словы ў правільнай форме;
- 2) адпрацоўка ўмення складаць сказы з зададзенай колькасцю слоў;
- 3) выпрацоўка ўмення чытаць асэнсавана.

Дадатковыя тэмы

Работа па дадатковых тэмах можа быць арганізавана настаўнікам на асобных уроках. Ён можа часткова выкарыстоўваць матэрыял дадатковых тэм і на ўроках іншай тэматыкі.

Фізкультура і спорт

Чытаем і размаўляем па-беларуску

Задачы:

- 1) выпрацоўка ўмення ўжываць словы ў правільнай форме;
- 2) навучанне дзяцей складанню апавядання па апорных малюнках;
- 3) навучанне дзяцей складаць тэксты па падзеях з уласнага вопыту.

Канікулы

Чытаем і размаўляем па-беларуску

Задачы:

- 1) навучанне дзяцей складаць тэксты па падзеях з уласнага вопыту;
- 2) выпрацоўка ўмення чытаць асэнсавана.